

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

30, 2022, 4

V čast Salvatorju Žitku
In onore di Salvator Žitko
In honour of Salvator Žitko

KOPER 2022

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 30, leto 2022, številka 4

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martinez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Polona Tratnik, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Lara Petra Skela, Marjan Horvat, Žiga Oman

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Petra Berlot

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Lara Petra Skela (angl., slo.)

**Izdajatelj/Editori/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Koprsko pristanišče (avtor: Salvator Žitko, 1962) / Porto di Capodistria (autore: Salvator Žitko, 1962) / Port of Koper (author: Salvator Žitko, 1962).

Redakcija te številke je bila zaključena 15. decembra 2022.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zdp.si/en/](http://https://zdp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Darja Mihelič: Korenine piranske družine Petrogna/Petronio (1257–1350) 757
Le radici della famiglia Petrogna/Petronio di Pirano (1257–1350)
The Roots of the Petrogna/Petronio Family of Piran (1257–1350)

Marijan Premovič: Banditry in Zeta in the Balšić Period (1360–1421) 799
Brigantaggio a Zeta nel periodo dei Balšić (1360–1421)
Razbojništvo v Zeti v času Balšićev (1360–1421)

Dušan Mlacović: Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedominov s konca 14. stoletja 819
Capodistria nel tardo medioevo: osservazioni sulla città e le sue porte dopo una disamina dei quaderni dei vicedomini capodistriani della fine del XIV secolo
Late Medieval Koper: Observations about the Town and Its Portae from a Survey of the Books of the Koper Vicedomini from the End of the 14th Century

Darko Darovec: Knjiga koprskih kapetanov Slovanov (1587–1724) 855
Il libro di capitani degli Slavi di Capodistria (1587–1724)
The Book of the Koper Captains of the Slavs (1587–1724)

Lovorka Čoralič: Zadarski plemić Josip Antun Fanfognja – zapovjednik mletačkih prekomorskih pješačkih postrojbi u 18. stoljeću 909
Il nobile Giuseppe Antonio Fanfognia di Zara – comandante delle formazioni di fanteria oltremarina della serenissima nel settecento
Nobleman of Zadar Joseph Anthony Fanfognia – Commander of Venetian Overseas Infantry Units in the Eighteenth Century

Claudio Povoło: Violenza e inimicizie tra cinque e seicento. Due pratiche sociali nella loro dimensione antropologico-giuridica 933
Violence and Enmity between the 16th and 17th Centuries. Two Social Practices in their Legal Anthropological Dimensions
Nasilje in sovražnost v 16. in 17. stoletju. Družbeni praksi v pravno-antropološki dimenziji

Žiga Oman: Sosedje in sovražniki: reševanje sporov pred ljubljanskim mestnim svetom v zgodnjem novem veku (1521–1671) 973
Vicini e nemici: risoluzione dei conflitti davanti al consiglio comunale di Lubiana nella prima età moderna (1521–1671)
Neighbours and Enemies: Dispute Settlement before the Ljubljana Town Council in the Early Modern Period (1521–1671)

Tilen Glavina: »Lakomen volk in uničevalec Kristusove vere.«
 Vergerijane (1550): povod ali rezultat pregona
 Petra Pavla Vergerija? 1015
«L'avido lupo e distruggitore della fede di Christo». Le Vergeriane (1550): pretesto o conseguenza della persecuzione di Pier Paolo Vergerio?
"A Greedy Wolf and Destroyer of the Faith of Christ." Le Vergeriane (1550): A Cause or a Result of the Persecution against Pier Paolo Vergerio?

Furio Bianco: Tra storia e stampe popolari in età moderna. *Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)* 1039
Between History and Popular Print in the Modern Age. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)
Med zgodovino in ljudskim tiskom v novem veku. Perfetta, e veridica relatione, delli processi criminali, et essecutioni delli medesimi, fattasi contro li tre conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Cristofforo Frangepani (1671)

Borut Klabjan: Za boga, narod in domovino! Katero? Vprašanje verskih, narodnih in državnih pripadnosti ter vloga češke in moravske duhovščine v Istri pred in po prvi svetovni vojni 1057
Per dio, nazione e patria! Quale? La questione delle affiliazioni religiose, nazionali e statuali e il ruolo del clero boemo e moravo in Istria prima e dopo la prima guerra mondiale
For God, Nation and Motherland! Which One? The Question of Religious, National and State Affiliation, and the Role of Czech and Moravian Priests in Istra before and after World War I

Andrej Rahten: Josip Vilfan v prvem desetletju panevropskega gibanja 1075
 Josip Vilfan nella prima decade del movimento paneuropeo
Josip Vilfan in the First Decade of the Paneuropean Movement

- Martin Bele:** Prispevek k podrobnejši osvetlitvi družinskih vezi in mladostnih let dr. Antona Korošca – družina in mladost Bižikovega Toneta 1095
Contributo a una delucidazione più dettagliata dei legami famigliari e degli anni giovanili del dott. Anton Korošec – la famiglia e la gioventù di Tone Bižik
Contribution to a More Detailed Exposure of Family Relations and Younger Years of Dr. Anton Korošec – Bižik Tone
- Urška Lampe:** Tajna misija Josipa Smodlake v Rim: prvi poskus neposrednega sporazuma med Jugoslavijo in Italijo, oktober 1945–januar 1946 1115
La missione segreta di Josip Smodlaka a Roma: il primo tentativo di accordo diretto tra la Jugoslavia e l'Italia, ottobre 1945-gennaio 1946
The Secret Mission of Josip Smodlaka to Rome: The First Attempt at a Direct Agreement between Yugoslavia and Italy, October 1945–January 1946
- Ana Šela:** Delovanje slovenske službe državne varnosti v osemdesetih letih 20. stoletja 1137
Il funzionamento del sloveno servizio di sicurezza nazionale negli anni ottanta
Functioning of the Slovenian State Security Service in the 1980s
- Aleš Maver:** Narod na preklic? Oblikovanje beloruske identitete v primerjavi s slovensko 1159
Una nazione a revoca? La formazione dell'identità bielorusa a confronto con quella slovena
A Nation to Recall? Formation of Belarusian Identity Compared to the Slovenian Case
- Marjan Horvat:** Uporabe ljudskih pravljič v legitimizaciji političnih ideologij 20. stoletja: nenavadni primer slovenske verzije pravljičice Repa velikanka in jugoslovanski samoupravni socializem 1185
L'uso dei racconti popolari nella legittimazione delle ideologie politiche del novecento: l'esempio insolito della versione slovena del racconto La rapa gigante e il socialismo di autogestione jugoslavo
The Use of Folktales in the Legitimization of Political Ideologies of the 20th Century: The Unusual Case of the Slovenian Version of the Folktale The Gigantic Turnip and Yugoslav Self-governing Socialism
- Polona Tratnik:** The Pre–Enlightenment Formation of the Emerging Modern Scientific Episteme and Building Community from Mythical Discourse 1215
La formazione pre-illuministica dell'emergente episteme scientifica moderna e la costruzione della comunità partendo da un discorso mitico
Predrazsvetljensko oblikovanje modernega znanstvenega epistema in grajenje skupnosti iz mitskega diskurza

SOSEDJE IN SOVRAŽNIKI: REŠEVANJE SPOROV PRED LJUBLJANSKIM MESTNIM SVETOM V ZGODNJEM NOvem VEKU (1521–1671)

Žiga OMAN

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja,
Čentur 1f, 6273 Marežice, Slovenija
e-mail: ziga.oman@irris.eu

IZVLEČEK

Članek obravnava sovražnosti med meščani in drugimi prebivalci zgodnjenovoveške Ljubljane, ki so dokumentirane v zapisnikih mestnega sveta iz let 1521–1671. V tradicionalnem reševanju sporov je bil koncept sovražnosti tesno povezan z nasilnim povračilom, kar je bilo nasprotno idealom meščanskih skupnosti, od srednjega veka utemeljenih na odreku pravici do maščevanja. Osredotočena na pojmovanje sovražnosti v glavnem mestu Kranjske po normativni prepovedi maščevanja, razprava analizira vlogo, jezik in čustveno razsežnost tradicionalnih praks reševanja sporov, njihovo prepletenost s sodnim postopkom ter sobivanje s kazensko zakonodajo.

Ključne besede: sovražnost, maščevanje, fajda, čast, nasilje, mediacija, pomiritev, kaznovanje, reševanje sporov, meščani, mestno prebivalstvo, mestni svet, Ljubljana, 16. stoletje, 17. stoletje

VICINI E NEMICI: RISOLUZIONE DEI CONFLITTI DAVANTI AL CONSIGLIO COMUNALE DI LUBIANA NELLA PRIMA ETÀ MODERNA (1521–1671)

SINTESI

Questo saggio esamina le inimicizie tra borghesi e altri abitanti nella Lubiana della prima età moderna, documentate negli atti del consiglio comunale tra il 1521 e il 1671. Nel tradizionale processo di risoluzione dei conflitti il concetto di inimicizia era strettamente correlato alla ritorsione violenta, la quale era antitetica agli ideali delle comunità urbane, fondate fin dal Medioevo sulla rinuncia al diritto di vendetta. Incentrato sulla concezione dell'inimicizia nella capitale carniolana a seguito del divieto normativo di vendetta, il contributo analizza il ruolo, linguaggio e la dimensione emotiva delle pratiche tradizionali di risoluzione dei conflitti, il loro intreccio con i procedimenti giudiziari e la coesistenza con il diritto penale.

Parole chiave: inimicizia, vendetta, fajda, onore, violenza, mediazione, pacificazione, punizione, risoluzione dei conflitti, borghesi, cittadini, consiglio comunale, Lubiana, secolo XVI, secolo XVII

UVOD¹

*Und welches zu verwundern, fo
wird man in einer fo Wein-reichen
Stadt wenig Hader und Zanck verſpū-
ren. Welches der Obrigkeiten Wach-
ſamkeit zuzuſchreiben. Denn weil der-
ſelben unterſchiedliche, als fucht jedwede
des andern, an möglichſter Aufficht,
zuvor zu thun. Daher dann, durch
fo kluge Vorforge ihrer Vielen, allen
Streit-händeln vorgebeugt wird.
(Valvasor, 1689, XI, 706)²*

Zadnjega dne februarja 1667 je doktor obojega prava Janez Anton Kunstl (*Khunstl*) ob odprtju prve ljubljanske mestne pravde tistega leta poudaril, da »najvišja sreča skupnosti leži v slogi in soglasju meščanstva«.³ Oziroma s Salustijevimi besedami iz dela *Bellum Iugurthinum* (Sallustius, 1968, X.6), ki jih je Kunstl položil v usta špartanskemu kralju Agezilaju (II.): *concordia parva res crescunt, discordia vero maxima dilabuntur* (LJU 488, Cod. I/36 (1667), fol. 39v, 28. februar 1667). Pravnike, s citati antičnih mislecev podkrepnjene besede so izražale stare vrednote, v skladu s katerimi naj bi sloga in mir v skupnosti, tj. *bonum commune*, zagotavljalo nenasilno reševanje sporov (Broggio, 2015, 43). Skladno s temi ideali so ljubljanski mestni svétniki stoletje prej Severina Hoffa in Janeza Marijo Bonicellija opomnili, da se spore »med meščani spodobi reševati z dobro voljo in slogom«, zato »ne bodo trpeli«, da bi svoje »sosedstvo spremenila v sovražnost in nered«⁴ (LJU 488, Cod. I/3 (1537), fol. 42r–v, 19. januar 1537).

Daleč od tega, da bi meščanom, bratovščinam, cehom, cerkvenim, avtonomnim mestnim in njim nadrejenim deželno knežjim oblastem uspelo preprečiti vsak spor, kot je za Ljubljano v poznem 17. stoletju zapisal Janez Vajkard Valvasor, navsezadnje jih je bilo preveč. Foliji za to razpravo analiziranih 40 zapisnikov

1 Članek je nastal v okviru raziskav pri podoktorskem projektu Z6-3223: *Reševanje sporov med nižjimi sloji v baročni Notranji Avstriji: med fajdo in kazenskim pravom ter raziskovalnem programu P6-0435: Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel*, ki ju (so)financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Za komentar razprave se zahvaljujem Stuartu Carrollu, Marku Kambiču in Barbari Žabota ter anonimnim recenzentom.

2 V prevodu Mirka Rupla: »In čudno je, da zapaziš v mestu, ki je tako bogato z vinom, malo sporov in prepиров. To je treba pripisati čuječnosti oblasti; ker jih je več, skuša druga drugo prekositi v čim večji pazljivosti. S tako pametno skrbjo mnogih se preprečijo vsi prepiri.« (Valvasor, 2017, 270)

3 [D]ie höchste gligseelligkeit des gemeinen wesens bestehe nemblichen in der aintrechtigkeit vnd verainbahrung der burgerschafft (LJU 488, Cod. I/36 (1667), fol. 39v, 28. februar 1667).

4 [M]it gutt gepliet vnd ainigkaytt in der bürgerschafft gebürt [...] nitt gedulden das sy also die nachpaur-schafft in veindschafft vnd emporung wollen geben (LJU 488, Cod. I/3 (1537), fol. 42r, 19. januar 1537).

Ljubljanskega mestnega sveta,⁵ ki so se ohranili iz obdobja 1521–1671 in zajemajo 56 let⁶ (ne vseh v celoti), so preplavljeni z raznolikimi spori meščanov in drugih prebivalcev ter obiskovalcev mesta, njegovega pomirja in siceršnjih jurisdikcij. V največji meri gre sicer za, v današnjem pomenu, civilnopravne zadeve, kot so različni zapuščinski, posestni (lastninski), skrbniški (varuški), trgov(in)ski, obrtni, cehovski in podobni spori, hkrati pa je v njih nemalo lažjih kaznivih dejanj (*causae minores*), kot so (raz)žalitve in pretepi, ter nekaj težjih (*causae maiores*) ali malefičnih, kot so tatvine, napadi ali spopadi z orožjem, uboji itd. Težja dejanja, v novem veku vključno z napovedjo sovražnosti (*Absage*), so praviloma obravnavali na krvnosodnih ali malefičnih pravicah, katerih zapisniki pa se za Ljubljano niso ohranili (Golec, 2005, 142). Posledično struktura zapisnikov mestnega sveta ne omogoča podrobne študije kriminala v novoveški Ljubljani, vendar predstavljajo pomemben vir za razumevanje družbenih odnosov v mestu. Vključno s praksami, s katerimi so skupnost in avtonomne mestne oblasti posredovale v vsakdanjih sporih, ki so spodbujali ideale dobrega sosodstva.

Kajti vsi spori, tudi tisti, ki se lahko danes zdijo povsem trivialni in benigni, so vselej imeli potencial, da eskalirajo v najhujše kršitve meščanske sloge, miru in dobrega sosodstva oziroma v sovražnost kot popolno nasprotje teh vrednot. V srednjeveški in zgodnjenovoveški Evropi sovražnost (lat. *inimicitia*, it. *inimicizia*, nem. *Feindschaft*, frc. *ennemi* itd.) ni označevala (le) čustva sovraštva (npr. lat. *odio*, nem. *Haß*), temveč predvsem formaliziran odnos vzajemnega nasprotja med posamezniki, rodbinskimi idr. skupinami; starogermanski izraz za ta odnos je bil fajda (lat. *faida*, nem. *Fehde*),⁷ torej maščevanje (Oman, 2021, 30–34). Tudi krvno maščevanje kot povračilo za uboj, hude telesne poškodbe in posilstvo je bilo v več jezikih opredeljeno kot naglavna ali smrtna (lat. *inimicitia capitalis* ali *mortalis*, nem. *hauptveintschaft* ali *totveintschaft*, it. *mortali inimicizie*, frc. *ennemi capitale* ali *haine mortelle*) ter krvna sovražnost (it. *inimicizia di sange*) (Frauenstädt, 1881, 10; Carroll, 2017a, 440). Čeprav ni ušel širšim spremembam dožemanja maščevanja po njegovi normativni prepovedi ob koncu srednjega veka (Broggio, 2015), se je koncept sovražnosti, v tradicionalnem reševanju sporov tesno povezan z nasilnim povračilom za krivico, obdržal globoko v novi vek. Leta 1537 je bilo Hoffu in Bonicelliju v Ljubljani povsem jasno pred kakšno sovražnostjo so ju svarili mestni svétniki.

5 Skupaj je ohranjenih 123 zapisnikov iz let 1521–1786. Do vključno leta 1671 so dostopni na spletu, kjer je do njih dostopal tudi avtor: <http://zal-lj.splet.arnes.si/project/zapisniki-ljubljanskega-mestnega-sveta-1521-1671/> (zadnji dostop: oktober 2022).

6 Zapisnik za leta 1633–35 ne vsebuje vpisov iz leta 1633 (LJU 488, Cod. I/25 (1633–1635)).

7 Stuart Carroll (2017a) je nedavno predlagal, da je sovražnost (ang. *enmity*) kot občečloveški fenomen ustrežnejši analitični koncept za proučevanje tradicionalnih praks reševanja sporov kot fajda (ang. *feud*, nem. *Fehde*), pojem obremenjen s specifikami antropoloških in zgodovinopisnih študij, primarno medievističnih. V slovenski terminologiji prevladuje izraz maščevanje, ki izvira iz besede menjava, fajda pa ostaja v rabi zlasti za spopade med srednjeveškim plemstvom. Podrobneje o tem Oman, 2021, 20–27.

Slika 1: Ljubljana v poznem 17. stoletju (Valvasor, 1689).

Antropološke, sociološke in v zadnjih desetletjih tudi zgodovinske študije⁸ so maščevanje opredelile kot prakse, običaj ali sistem reševanja sporov ter družbenega nadzora, ki je z vključenostjo širše skupnosti in/ali njenih starešin oziroma oblasti, tudi duhovnih,⁹ v reševanje sporov težil k obnovi ter ohranjanju družbenega reda, miru in ravnotežja moči v skupnosti. Te značilnosti so maščevanju še dolgo po prepovedi zagotavljale široko družbeno legitimnost, ki so jo pogosto morale upoštevati tudi oblasti, čeprav je bila v zgodnjem novem veku legalnost nasilja zvedena na silobran. Obredje maščevanja je narekovalo uravnoteženo (častno) povračilo (menjavo) za dejanje, dojeto¹⁰ kot krivično (sramotno). Povračilo naj bi pridobilo ali izsililo zadoščenje, oškodovani strani povrnilo čast in s tem zagotovilo pravico – tudi z obredno bolj ali manj omejenim nasiljem, že v poznem srednjem veku pa vse bolj tudi s tožbo. Krivica je morala biti javno naznanjena, da je lahko nasprotnik dal zadoščenje¹¹ (opravičilo in odškodnino) zanj in da so skupnost

⁸ Za pregled stanja raziskav npr. Netterstrøm, 2007; White, 2016; Carroll, 2017b; Darovec, 2017b.

⁹ Cerkevni vizitatorji so tudi na Slovenskem morali še globoko v zgodnji novi vek poročati o sovražnostih med družinami (Kos, 2016, 174), da bi jih lahko pomagali pomiriti. Prav tako so cerkvene oblasti neredko uspešno posredovale za znižanje kazni ali pomilostitev obsojencev, tudi ljubljanski stolni kapitelj, mdr. v primerih uboja (npr. LJU 488, Cod. I/5 (1544–1545), fol. 177v, 25. september 1545; LJU 488, Cod. I/8 (1551–1552), fol. 113r–114r, 6. februar 1552; LJU 488, Cod. I/25 (1633–1635), fol. 150r–v, 4. avgust 1634). O vlogi katoliške duhovščine v zgodnjenovoveškem reševanju sporov, zlasti na italijanskih primerih, npr. Bossy, 2004a.

¹⁰ Ne le na subjektivni ravni, kajti dejanje je za krivično moralo veljati tudi v širši družbi, sicer zanj ni bilo mogoče terjati pravice (Shklar, 1990, 7–8), povračilo pa načeloma ne bi bilo dojeto kot upravičeno.

¹¹ Po rimskem pravu je dati zadoščenje pomenilo narediti dovolj, da se jezna, tj. oškodovana stran ni maščevala: *satisfactio est tantum facere quantum satis est irato ad vindictam*. V srednjem veku je bil pojem tesno povezan s pokoro, a je obdržal tudi posvetni pomen kompenzacije, povračila in izpolnitve obvez (Bossy, 2004b).

in/ali oblasti lahko posredovale v sporu ter sprti strani povedle k pomiritvi, preden bi ogrozili celotno skupnost, saj je bilo maščevanje rodbinska, prijateljska in zavezniška dolžnost. Sovražnost je nastopila, če krivica ni bila primerno (častno) poravnana ali pa je nasilno povračilo veljalo za ustrežnejši odziv na krivico kot (takojšnje) plačilo odškodnine, zlasti za uboj, tj. krvnine. Stanje sovražnosti, ki so ga lahko prekinjala premirja, je trajalo, dokler ni bil zlasti z mediacijo skupnosti in/ali oblasti med sprtimi stranmi sklenjen mir, ki je obnovil ali vzpostavil nov družbeni odnos: (formalizirana) sovražnost se je spremenila v (formalizirano) prijateljstvo (zavezništvo) in/ali ljubezen (sorodstvo). To so osnovne stopnje maščevanja, prisotne v vseh kulturah, ki so ga prakticirale, ne glede na kulturne in jezikovne razlike: obelodanjena krivica kot zahteva po zadoščenju oziroma pravici – nasilno povračilo, ki naj izsili zadoščenje (sovražnost v ožjem pomenu) – posredovanje skupnosti/oblasti – premirje, ko se pretehta pogoje za mir – sklenitev miru kot obnova pravice, reda in dobrega sosodstva. Prehode med stopnjami so demonstrirali specifični izrazi, čustva in geste (Oman, 2021, 14–27, 36–49).

Ta članek na podlagi izbranih primerov obravnava prav spore, ki so bili v poldrugem stoletju od začetkov reformacije do visokega baroka v zapisnikih mestnega sveta izrecno zabeleženi kot sovražnost, upošteva njene ključne sopomenke. Osredotočen na tedanje pojmovanje sovražnosti, članek analizira vlogo ter spremembe tradicionalnih praks reševanja sporov, osredinjenih v konceptu maščevanja po njegovi prepovedi v zgodnjem novem veku, kot tudi njihov jezik in emocionalno razsežnost, prepletenost s sodnim postopkom ter sobivanje s kazensko zakonodajo. S tem dopolnjuje dosedanje študije zgodnjenovoveškega pravosodja v Ljubljani, ki se maščevanju v mestu, z izjemo analize dotičnih določil Malefičnih svoboščin Ljubljančanov¹² iz leta 1514 (*Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn*; LMF) (Kocher, 2005; Kambič, 2005; 2017), doslej praktično še niso posvetile.

NESLOGA IN NASILJE V ŠTEVILKAH

Dve stoletji po Valvasorjevem »čudenju« nad tem, kako v Ljubljani uspešno preprečijo vse spore, je Ivan Vrhovec v svoji kulturnozgodovinski študiji mesta izrazil podobno mnenje, češ da v (zgodnjem) novem veku Ljubljančani »niso dajali mestnim očetom dostikrat povoda lomiti nad njimi [sodniške] palice«, temveč se je »mestna gosposka [...] rajši sešla po trikrat, štirikrat in petkrat ter poskušala zlepa mojstre in prosilce pobotati, predno je podelila to pravico komu iz svoje oblasti«; navsezadnje je v zapisnikih mestnega sveta našel le dve malefični zadevi (Vrhovec, 1886, 10, 94). Tezo je še med drugo svetovno vojno zavrnil Vladislav Fabjančič, ki se je zapisnikov in drugih virov lotil natančneje. Ne le, da je v zapisnikih mestnega sveta našel več malefičnih zadev, sodeč po mestnih izdatkih za rablja je bilo med letoma 1581 in 1775 v Ljubljani »na stotine« ali vsaj »zelo mnogo ljudi obešenih,

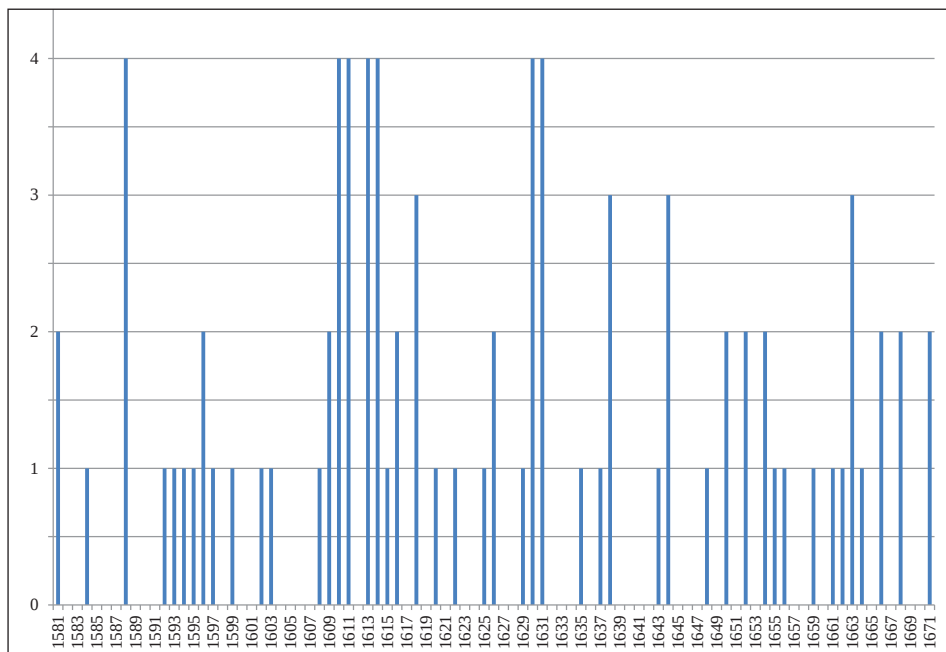
12 Ob teh so v Ljubljani v malefičnih procesih uporabljali še Krvnosodni red cesarja Karla V. ali *Constitutio Criminalis Carolina* (CCC) iz leta 1532, medtem ko Deželskosodni red za Kranjsko iz leta 1535 v glavnem mestu vojvodine naj ne bi bil v rabi (Golec, 2005, 144).

obglavljenih, sežganih ali na drug način usmrčenih in da je zato docela pogrešno, slikati te trde in krute čase v luči, ki ni resnična» (Fabjančič, 1944–45, 90–91). Čeprav je trditev o stotinah usmrčenih pretirana, je Boris Golec kasneje potrdil, da številka ni bila nizka, saj so ljubljanski krvniki v tistem obdobju usmrtili 172 obsojencev, od tega 46 žensk (skoraj polovico, 22, zaradi čarovništva), spol 14 oseb pa ni podan (Golec, 2005, 155).

Četudi je na ljubljanskem morišču v nekaterih letih končalo več ljudi (do leta 1671 največ štirje na leto, in sicer sedemkrat), je predstave o splošni krutosti predmoderne justice treba jemati z določenim zadržkom. Študije reševanja sporov, družbenega nadzora in kriminala v evropskih urbanih skupnostih poznega srednjega in zgodnjega novega veka so v minulih treh desetletjih večidel opravile s tradicionalnimi predstavami o prevladi strogih sodnih postopkov in okrutnih kazni. Telesne kazni, ki jih je poudarjalo tradicionalno (pravno) zgodovinopisje, so bile pomembno sredstvo vzdrževanja miru, a njihove vloge ne kaže precenjevati, prav tako je bilo njihovo število v 17. stoletju že v upadu (Beam, 2020). Študije so pokazale, da so mestne oblasti spore med meščani globoko v novi vek reševale s poudarkom na prijateljski poravnavi in pomiritvi med sprtimi stranmi, neredko tudi v primerih najtežjih dejanj, vključno z uboji. Z manj ali brez milosti so sankcionirale zlasti prekrške zoper lastnino in moralo, kot so bili tatvine, ropi in spolni prestopki, dejanja pripadnikov nižjih slojev nad pripadniki višjih ter tujcev nad domačini. Sploh do domačih meščanov so bila sodišča precej prizanesljiva in celo večkratni povratniki so se lahko izognili telesnim kaznim, visokim globam in izgonu, če so zanje posredovali njihovi sosede (Eibach & Esser, 2007; Eibach, 2007; Scheutz, 2007).¹³

Tudi v Ljubljani so v skoraj dvestoletnem obdobju, za katero so ohranjeni izdatki za rablja, v povprečju usmrtili manj kot enega obsojenca na leto (slika 2). Pri tem mestni sodnik krvnega sodstva ni izvajal le v mestu in njegovem pomirju, temveč še na šestih deželskih sodiščih: Ljubljana (podeželje izven pomirja), Smlednik, Goričane, Polhov Gradec, Logatec in Ig. Obenem je sodišče posebej okrutne usmrtitve izreklo relativno redko, še nekaj manj pa so jih rablji izvršili (Golec, 2005, 140, 155). Dejansko niso usmrtili vseh, ki so storili dejanje, kaznivo s smrtjo, kot je bil npr. (neupravičen) uboj. Leta 1610, denimo, bi moral biti v Ljubljani usmrčen lekarnarski pomočnik Ferdinand Curzio (*Khurzio*), ki je ubil nekega Bianchina, a so ga pomilostili (Fabjančič, 1944–45, 93). Upoštevale kazni, ki so veljale tudi za tiste, ki so koga neupravičeno ubili, torej ne v silobranu ipd. (LMF, 1514, fol. 5r; CCC, 1532, §§ 139–151), je ljubljanski rabelj med letoma 1596 in 1664 obglavil 12 moških in štiri strl na kolesu, ne da bi pisar zabeležil njihove zločine. Le za sedem usmrčenih storilcev je zabeleženo, da so

13 Za stanje raziskav z obsežno bibliografijo, zlasti za nemške dežele Svetega rimskega cesarstva, glej navedene razprave in Beam, 2020.

Slika 2: usmrtitve v mestnih izdatkih za rablja v letih 1581–1671.

nekoga umorili¹⁴ (dva) ali ubili (pet) (Fabjančič, 1944–45, 92–97). Upošteva je teh pet, še 16 usmrčenih na način predviden tudi za ubijalce in eno pomilostitev, bi lahko malefično sodišče v tistih letih obravnavalo vsaj 22 ubojev. To je sicer več od 15 ubojev, zabeleženih v ohranjenih zapisnikih mestnega sveta za isto obdobje, a kaže, da sta le dva od tam navedenih storilcev končala pred rabljem (Fabjančič, 1944–45, 93–94): leta 1613 Nikolaj Dienstman zaradi umora (*sic*) Lovra Vezjaka ali Bezjaka (*Laure Wesiackh*) in leta 1616 Krištof Pernell zaradi uboja mizarja Jurija Fritza (LJU 488, Cod. I/22 (1612), fol. 130r, 13. avgust 1612; LJU 488, Cod. I/24 (1616) fol. 215v–216r, 29. avgust 1616). Število ubojev, ki jih je ljubljansko sodišče obravnavalo v letih 1596–1664 je torej najverjetneje bilo višje od izpričanih možnih usmrtitev za ta zločin, navsezadnje za kar 43 od teh 68 let manjkajo zapisniki mestnega sveta. Razmerje med usmrtitvami in pomilostitvami, ki ga nakazuje razlika med številom obravnavanih ubojev in najvišjim možnim številom usmrčenih za ta zločin, je primerljivo s preostankom

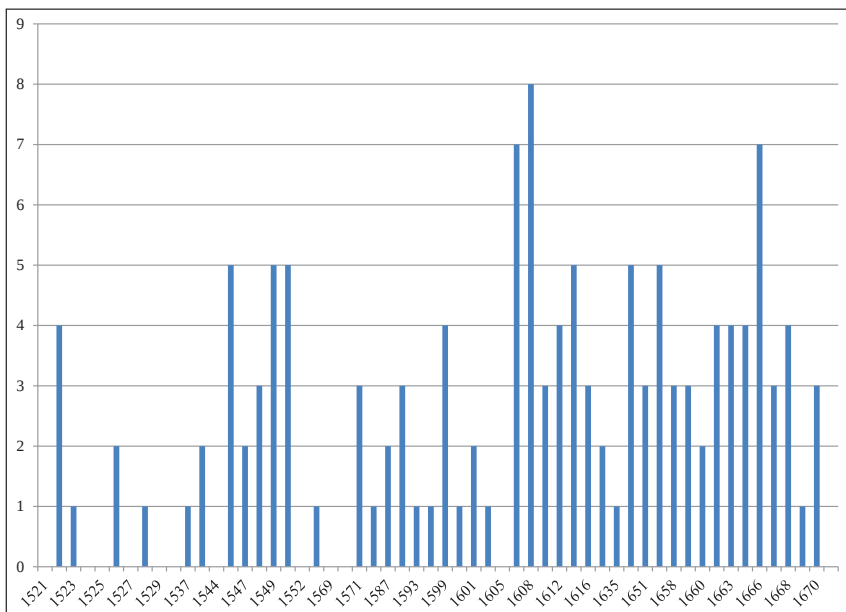
14 Za umor je praviloma veljal naklepni odvzem življenja, zlasti na skriven ali posebej zavržen način, kot uboj pa smrt zaradi siceršnjega nasilja, npr. iz jeze, nepremišljenosti ali malomarnosti, ter v silobranu. Umor je bil načeloma vselej sankcioniran s smrtjo (Kambič, 2017, 637, op. 18; Pohl-Zucker, 2018, 25, op. 3), pomiritve in pomilostitve za uboj pa so ostale pogoste tudi v zgodnjem novem veku (Carroll, 2016, 132).

tedanje Evrope. Kajti le malo ljudi so usmrtili za dejanja, ki jih je bilo mogoče na sodišču predstaviti in zagovarjati kot posledico obrambe časti (Carroll, 2017a, 438). Čez tako početje deželskih sodišč in izvensodne pomiritve ubojev so se kranjski deželni stanovi v 16. stoletju pritožili vsaj dvakrat (Žontar, 1952–53, 570, 572), deželni glavar pa čez baje nizke krvnine ob izvensodnih pomiritvah za uboj še v 18. stoletju (AS 1, šk. 251, Patent kranjskega deželnega glavarja glede iztrebljenja grehov in pregreh, 4. marec 1724, Ljubljana). Pomilostitve za uboj so bile tudi po določilih Malefičnih svoboščin pridržane vladarju (LMF, 1514, fol. 4r–v). Sicer je za Ljubljano nemogoče natančno določiti razmerje med usmrtitvami ter blažjimi kaznimi in pomilostitvami za uboj, ker se malefični zapisniki niso ohranili. Enako velja za napoved sovražnosti ali odpoved miru, prav tako sankcionirano z obglavljenjem (LMF, 1514, fol. 5v–6r; CCC, 1532, § 129), pri čemer to dejanje ni bilo podano kot razlog za nobeno usmrtitev.

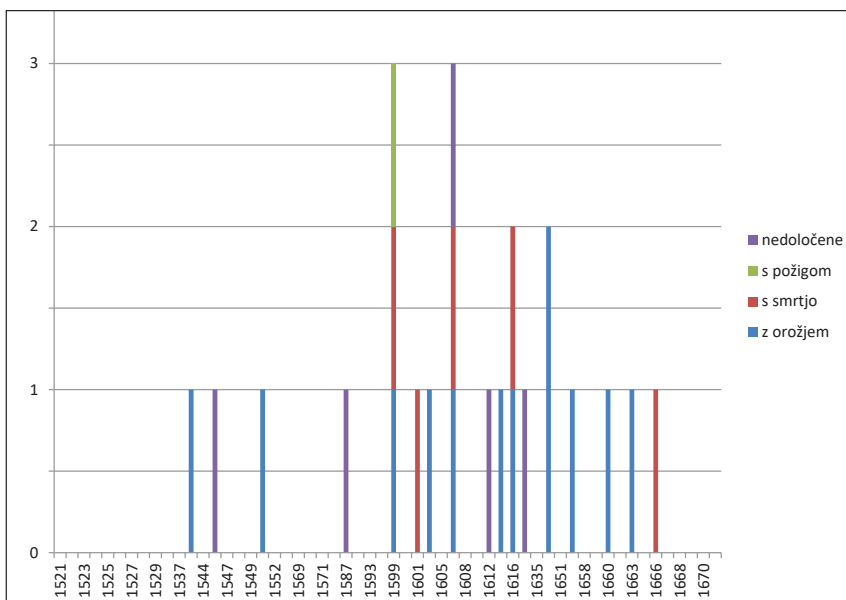
Pomenljiv vpogled v tedanje pravosodje nudi primer iz leta 1601. Za tisto leto je ljubljanski mestni pisar pri izdatkih za rablja zapisal, da so bili »ljudje pridni, hvala Bogu«¹⁵ (Golec, 2005, 150), hkrati pa je mestni svet isto pomlad obravnaval vsaj eno grožnjo z ubojem. Piero Zörne ali Peter Černe (Kos, 2016, 171, 178) naj bi z njim resno pretel svoji ženi Speranzi (Nadi?), že prej pa še njenemu bratu Frančišku (*Francisco*) Pellizarolu, njegovi (svoji?) dekli in eni meščanki, ker so mu očitali prešuštvo. Obtoženi se je sicer zagovarjal, da ženi ni ne grozil niti je ni zalezoval, ker se zanjo ni več brigal, odkar mu je pred tremi leti odrekla spolne odnose, saj je obiskoval druge ženske. Vendar mu žena in svak nista zaupala in Pellizarol je za sestro in zase od Černeta zahteval zaščito in jamstvo (da se ne bo maščeval za obtožbe), tj. odrek maščevanju (*Urfehde*),¹⁶ nakar je mestni svet obe strani prijateljsko (*guetlich*) privedel k spokoju in slogi (*rhue vnd ainigkheit*). Vmes zaprti mož (LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 102r–103r, 14. maj 1601) je bil nato izpuščen, najverjetneje so mu naložili neko globo in morda še pokoro, čeprav to ne pomeni, da ni bil kasneje izgnan zaradi prešuštva. Vsekakor sodišče sovražnosti, ki sicer ni bila izrecno zabeležena, in groženj ni sankcioniralo po kazenskem pravu, temveč

15 *Sein die leith alle framb gewest. Gott lob.* (Golec, 2005, 150)

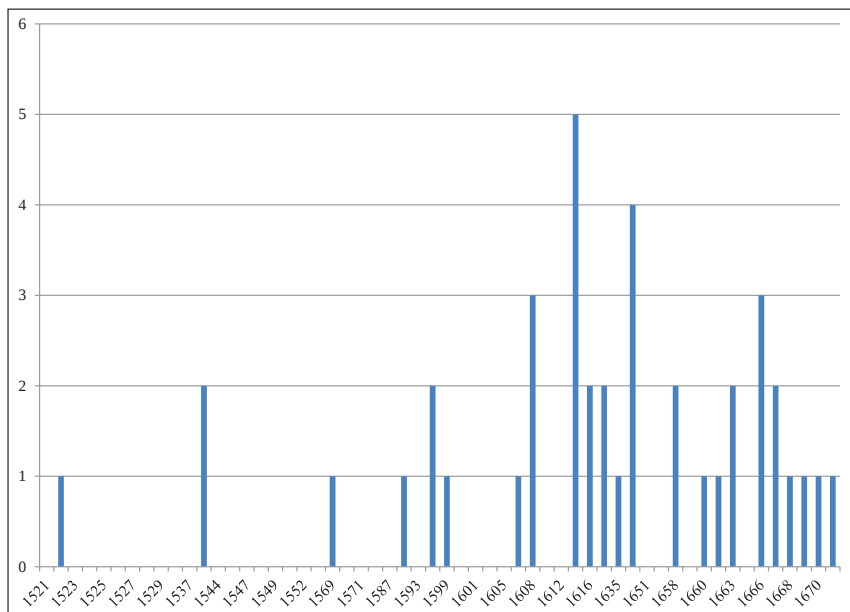
16 Odrek maščevanju ali sovražnosti so prisegli v treh primerih: vzajemno nekdanji sovražniki ob premirju ali sklenitvi miru; med fajdo ali po njej izpuščen ujetnik nekdanjemu sovražniku; jetnik sodišču, tožniku in vsem, ki so ga pomagali zapreti, da se ne bo maščeval ali kako drugače kršil miru, npr. s tožbo. V mirovnih pogodbah je imela prisega opisno obliko formulacije sklenitve miru in je redko vsebovala besedo *Urfehde*. V srednjem veku je enako veljalo za prisego sodišču, v zgodnjem novem veku pa so se zanjo uveljavili formalni obrazci. Odrek maščevanju je bilo mogoče priseči za vse kršitve, ki so terjale arest. V 17. in 18. stoletju je odrek sodišču postal le še formalna potrditev oziroma sprejem sodbe s strani obsojenca, predvsem pa je prejel funkcijo varovanja moralnega in družbenega reda. Podrobneje o tem Blauert, 2000. V analiziranih zapisnikih je odrek maščevanju ob izpustitvi jetnikov iz zapora od skupaj šestih primerov dvakrat zapisan kot *verschreibung* (LJU 488, Cod. I/12 (1575), fol. 207v, 5. december 1575; LJU 488, Cod. I/25 (1633–1635), fol. 25r, 3. marec 1634), po enkrat pa kot *cautio* oziroma *pürgschafft de non offendendo* (LJU 488, Cod. I/28 (1653), fol. 205r, 28. november 1653; LJU 488, Cod. I/36 (1667), fol. 123r, 20. junij 1667; Hochbach, 1844, 254).

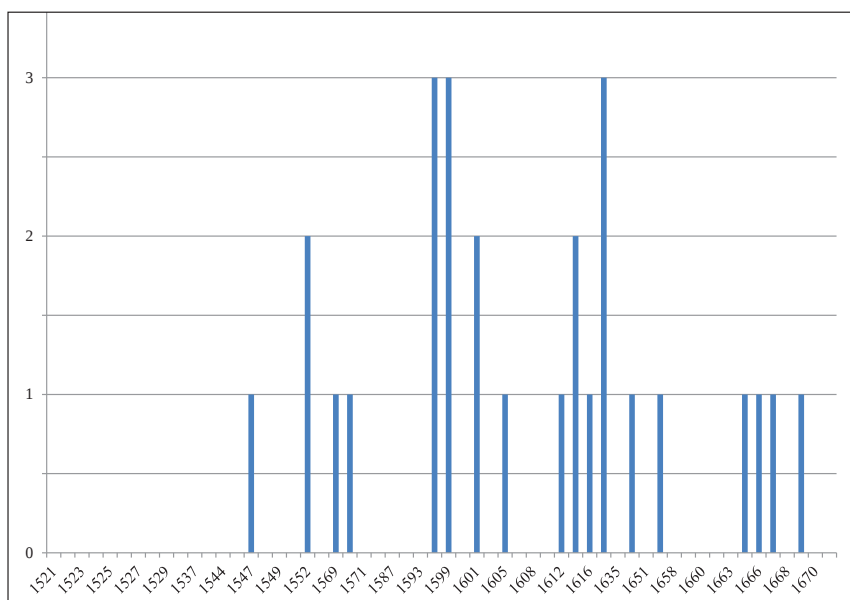
Slika 3: (raz)žalitve v zapisnikih mestnega sveta v letih 1521–1671.

Slika 4: grožnje v zapisnikih mestnega sveta v letih 1521–1671.

Slika 5: udarci in pretepi v zapisnikih mestnega sveta v letih 1521–1671.

Slika 6: uboji v zapisnikih mestnega sveta v letih 1521–1671.

jo je mestni svet pomiril po običaju, z obnovo prijateljstva in dobrega sosodstva. Bržkone tudi zato, ker v sporu ni prišlo do nasilja.

Različno verbalno in fizično nasilje, kot so (raz)žalitve, grožnje, udarci, pretepi, rane z orožjem in uboji, je bilo, z izjemo tožb, najpogostejši izvor, izraz ali posledica sovražnosti.

V zapisnikih iz let 1521–1671 so protokolirali 131 različnih primerov (raz)žalitev, žaljivk in siceršnih neprimernih besed (*iniuri, scheldtwort, schmach, vngepurlichen reden*) med meščani in drugimi prebivalci ter obiskovalci mesta in njegovega pomirja, pri čemer so izvzeti primeri, ko je kdo žalil magistrat,¹⁷ bratovščino ali ceh ali ta svojega člana. Vsaj trikrat so bile žalitve naslovniku poslane tudi pisno. Največ primerov je bilo v letih 1606 in 1608 (po 8), 1666 (7), 1545, 1549, 1616, 1635 in 1653 (po 5) ter 1522, 1599, 1612, 1662, 1663 in 1668 (po 4), sicer pa po en do trije letno. Izjema so leta, ko niso protokolirali nobene kršitve (1521, 1525, 1527, 1529, 1530), čeprav bi bilo zgolj na podlagi vpisov v zapisnike mestnega sveta zmotno sklepati, da jih ni bilo. Prav tako nobena (raz)žalitev ni bila zabeležena leta 1524, ko je bil obravnavan en primer neke telesne poškodbe, ter leta 1605, ko je bil dokumentiran en uboj. To kaže na precejšnje luknje ter nedoslednost pri dokumentaciji kršitev in sporov v zapisnikih mestnega sveta. Največ (raz)žalitev je mestni svet obravnaval v 17. stoletju, v 16. pa je bolj kot o neobstoju primerov mogoče sklepati, da so prevladovale izvensodne poravnave. Podobno bržčas velja tudi za udarce in pretepe. Da se to še globoko v 17. stoletje ni spremenilo, kaže relativno nizko število primerov, ki so v večini let prišli pred mestni svet.

Grožnje kot eksplicitno zaostrovanje spora z implicirano ali izrecno izraženo sovražnostjo so neprimerno redkejše od (raz)žalitev. To, ob vselej prisotnih luknjah v virih, kaže na uspešno izvensodno reševanje sporov, preden so eskalirali. V analiziranih zapisnikih je 23 primerov eksplicitnih groženj, od tega 11 groženj s hladnim orožjem (*wehr*), devetkrat po ena na leto (1541, 1551, 1599, 1602, 1608, 1615, 1616, 1660, 1663), enkrat pa dve (1636). Dvakrat (1606, 1653) je prišlo do grožnje s strelnim orožjem. Petkrat je mestni svet obravnaval izrecno grožnjo s smrtjo oziroma ubojem (1599, 1601, 1606, 1616, 1666) in enkrat s požigom (1599), v petih primerih pa grožnje v zapisnikih niso bile natančneje definirane (1545, 1587, 1606, 1612, 1634). Pri tem je treba upoštevati, da so bile nekatere oblike groženj hkratne, sploh pa neredko podane skupaj z (raz)žalitvami, psovki ipd.

Bolj pogosto kot grožnje je mestni svet obravnaval fizično nasilje, zlasti udarce in pretepe ali ravse (*rauffhandl*), občasno tudi večjih skupin, skupaj 42 primerov. Enajstkrat po enega na leto (1522, 1569, 1588, 1599, 1606, 1635, 1660, 1662, 1668, 1669, 1670), osemkrat po dva (1541, 1547, 1594, 1616, 1634, 1658, 1663, 1667), dvakrat po tri (1608, 1666) ter enkrat po štiri (1636) in pet primerov (1615).

17 Z izrazom so tukaj mišljene avtonomne mestne oblasti: župan, mestni sodnik in svet (prim. Vilfan, 1996, 380).

Neprimerno manjkrat je v nasilje prešlo rožljanje z orožjem, kar kaže tudi na uspešno ohranjanje tradicionalnega obredja hitre pomiritve (raz)žalitev. Napade oziroma rane z orožjem je mestni svet obravnaval šestkrat po en primer letno (1552, 1606, 1608, 1616), eno leto pa dva primera (1636). Obenem je štirikrat zaradi neprimernega vedenja meščanom odvzel orožje ter pravico oziroma dolžnost, da ga nosijo (1523, 1547, 1593, 1608).

Ob siceršnjem nasilju velja zlasti število ubojev za dobrega pokazatelja ostrine družbenih konfliktov v neki skupnosti (Carroll, 2016, 104). V 16. in prvi polovici 17. stoletja so bile številke visoke zlasti v Italiji s 47 oziroma 32 uboji na 100.000 prebivalcev, v nemških deželah Cesarstva in Švici pa precej nižje, z 11 uboji na enako število prebivalcev (Eisner, 2003, 99). Ob koncu 16. stoletja naj bi Ljubljana imela okoli 4.400, leta 1660 pa okoli 6.200 prebivalcev (Valenčič, 1955, 182), vendar je brez malefičnih zapisnikov nemogoče podati primerljive številke. Predvsem ker je pod krvnosodno jurisdikcijo ljubljanskega sodišča sodilo še šest deželskih sodišč, v zapisnikih mestnega sveta pa sta le izjemoma podana izvor storilca ali kraj dejanja. Če se povprečje enega uboja letno pod jurisdikcijo ljubljanskega krvnega sodnika v drugi polovici 16. let 17. stoletja prenese zgolj na število prebivalcev mesta, je izid 16 ubojev na 100.000 prebivalcev. To je enako povprečju nemških in švicarskih dežel Cesarstva v 15. stoletju (Eisner, 2003, 99) in višje od tistega v zgodnjem novem veku. A upošteva (neznano) število prebivalcev preostalih deželskih sodišč je bilo povprečje nižje. Ker pa število ubojev brez malefičnih zapisnikov ni zanesljivo, ni jasno, koliko oziroma če je stanje v drugi polovici 16. let 17. stoletja odstopalo od povprečja. V analiziranih zapisnikih so sicer protokolirali 27 ubojev med vsemi družbenimi sloji, pri čemer se vsaj trije niso zgodili pod jurisdikcijo ljubljanskega sodišča, dvakrat pa je zabeležen še detomor (1548, 1608). Edini umor (1653) je bil uboj, ki ga je (nalašč?) narobe kvalificiral tožnik. Izvzemši detomore je v zapisnikih dvanajstkrat zabeležen po en uboj letno (1547, 1569, 1570, 1605, 1612, 1616, 1636, 1653, 1665, 1666, 1667, 1669), po trikrat pa dva (1552, 1601, 1615) oziroma trije (1594, 1599, 1634). Upošteva precejšnje luknje v virih, so opazne (slika 6) zgostitve primerov na prehodu iz 16. v 17. stoletje ter sredi drugega desetletja in v drugi polovici 16. let 17. stoletja.

Na obseg nasilja v skupnostih so vedno vplivali tudi zunanji dejavniki, ki so spodbujali njihovo slogo ter zaostrovali družbene konflikte: gospodarske in politične krize, vojne, nenadne klimatske spremembe, epidemije kužnih bolezni ipd. Za Ljubljano v obravnavanem času zlasti protireformacija na prehodu iz 16. v 17. stoletje, velika kmečka upora v letih 1573 in 1635, gospodarska kriza kot posledica tridesetletne vojne, uskoška vojna v letih 1615–18 (Dimitz, 1875; Hozjan, 2021) ter hujši izbruhi kužnih epidemij v letih 1564, 1578–79, 1593–94, 1598–1600 in 1625 (Travner, 1934, 96–103). Kot kažejo številke (slike 3–6), je magistrat od začetka zadnje faze protireformacije zoper neplemiško prebivalstvo do konca uskoške vojne trideset let kasneje, ko so zapisniki ohranjeni za 11 let (slaba petina vseh analiziranih), obravnaval skoraj polovico vseh ubojev ter groženj z orožjem, polovico ran z orožjem in štiri od petih groženj s smrtjo, pa tudi slabo tretjino (40) (raz)žalitev ter dobro četrtno

vseh udarcev in pretepev. Sočasno so izvršili tudi slabo četrtno (31) vseh usmrtitev med letoma 1581 in 1671. Našteto verjetno kaže na zaostreno družbeno klimo, mdr. zaradi protireformacije in uskoške vojne, četudi je korelacija bolj hipotetična, saj za obravnavano obdobje manjkata skoraj dve tretjini zapisnikov mestnega sveta, predvsem pa vsi malefični. Zato bi porast primerov lahko bil tudi zgolj posledica bolj vestnega protokoliranja kršitev v 17. stoletju ali pa okrepljenega poseganja po tožbah.

REŠEVANJE SPOROV V NOVOVEŠKIH MESTIH

Začenši v italijanskih mestih 12. in 13. stoletja, je bil odrek pravici do maščevanja temeljni pogoj za sprejem v meščanski stan. Tovrstne prisege med meščani in mestnimi sveti so bile temelj meščanstva kot pravne oziroma prisežne skupnosti miru (nem. *Stadtfriede*). Kdor je prisego prekršil, je lahko izgubil zaščito tega miru, zlasti ob hujših in ponavljajočih se kršitvah. Prisege, s katerimi so se meščani odrekli reševanju sporov z nasiljem,¹⁸ so jih hkrati obvezovale k posredovanju v sporih med someščani ter k pomoči sosedom, ko so bili razžaljeni ali napadeni. Dokler ni ta obveznost enkrat do 18. stoletja v celoti prešla na mestno stražo, je tudi v Svetem rimskem cesarstvu zaradi obrambe mesta in vzdrževanja mestnega miru nošenje orožja v javnosti ostalo ključni simbol meščanove moškosti in stanu (Eibach & Esser, 2007, 5–8; Eibach, 2007, 14–18; Tlusty, 2011, 17).

Vseprisotnost orožja je seveda lahko hitro zaostрила tudi spore zaradi časti. V svobodnem cesarskem mestu Konstanca (Konstanz), denimo, so prebivalci v letih 1430–60 orožje drug zoper drugega izvlekli v 309 primerih, ubojev pa je bilo v istem obdobju deset. Razlika kaže, da so meščani obvladali ozko mejo med obrednim potegom orožja kot gesto obrambe časti in njegovo agresivnejšo rabo, ki jo je izražala že proti nasprotniku obrnjena konica bodala, messerja¹⁹ ali meča. Hkrati so meščani kot častni možje morali biti ob pripravljenosti na obrambo svojih pravic vselej pripravljeni tudi na takojšnjo pomiritev s pravnimi besedami in gestami. Recimo, da so nasprotniku takoj po obrednem potegu orožja ponudili roko in ga pozvali k pomiritvi, rekoč, da so vsi otroci meščanov. Podobno so med njimi posredovali njihovi sosedje. A postopna prepoved nošenja orožja in prenos vzdrževanja mestnega miru zgolj na stražo in sodišče sta skozi zgodnji novi vek odpravila obredne omejitve, zato so spori lažje eskalirali v nasilje (Eibach, 2007, 14–19).

18 Čeprav vsaj od Maxa Webra (1978, 1252) naprej prav evropska poznosrednjeveška in zgodnjenovoveška mesta veljajo za tiste predmoderne skupnosti, ki so se udejanjenju idealov nenasilnega reševanja sporov uspele najbolj približati, bi bilo zgrešeno trditi (prim. Schwerhoff, 2004, 235), da so bili ukrepi zoper nasilje njihova iznajdba. Antropološke študije so že zgodaj pokazale, da so ti ideali in prizadevanja občečloveški, starejši od prvih mest in povezani z obredjem maščevanja (Darovec, 2017b). Kljub načelni prepovedi maščevanja znotraj mestnega obzidja pa so srednjeveška mesta medsebojne spore reševala po enakem obredju (npr. Darovec, 2020).

19 O t. i. meču malega človeka, ki ga kljub nemškemu izrazu ne gre enačiti z nožem, Lazar, 2017, 100.

Spore zaradi časti bi bilo zmotno opredeliti za malenkostne, kot jih tolmačijo (prim. Eibach, 2007, 18) tudi nekateri zgodovinarji, saj so bili tesno povezani s pridobivanjem ter ohranjanjem družbenega položaja, ki je bil tesno povezan z zagotavljanjem fizičnega obstoja posameznikov, rodbinskih in drugih skupnosti, torej s premoženjem oziroma lastnino. Večina družbenih odnosov in sporov temelji v delitvi dobrin in nadzoru nad njimi, zato v vseh družbah prihaja do sporov zaradi pridobivanja, delitve in medgeneracijskega prenosa lastnine, kar je privedlo do vzpostavitve neštivila kulturnih praks, ki te spore urejajo. Ker pa so čast, družbeni položaj in norme tesno povezani z lastnino, prihaja zaradi nje do emocionalnih konfliktov, posledično pa tudi do nasilja (Carroll, 2017b, 40).

V zgodnjenovoveških mestih je veliko nasilja med meščani in preostalim neplemiškim laičnim prebivalstvom izšlo že iz zamer in tekmovalnosti med stanovskimi kolegi, ki je tudi iz šal in zbadanja lahko hitro prešla v resne kršitve osebne časti, s tem pa v nasilje (Ruff, 2004, 75–77, 248–253). Kajti vsi ljudje so imeli svojo, z družbenim položajem (spol, družina, stan, poklic itd.) neločljivo povezano osebno čast (Schwerhoff, 2013), za kršitve so zahtevali zadoščenje in ga neredko terjali z nasiljem (Pohl-Zucker, 2018).

Nasploh je število sporov zaradi časti v zgodnjenovoveški Evropi močno poraslo, zaostrovala pa jih je tudi okrepljena družbena mobilnost, ki je spodjedala uveljavljene parametre časti, kot so bili stanu primeren pozdrav, oblačila, prednost poti, sedež v cerkvi itd. (Carroll, 2020, 665–667). Hkrati, kljub prepovedi maščevanja, reševanje sporov z nasiljem v družbi še dolgo ni izgubilo legitimnosti, kar so morala upoštevati tudi sodišča. Zlasti primer renesančne in baročne Italije, bržčas najbolj »civilizirane« ter kompleksne regije v novoveški Evropi, kaže, da je reševanje sporov z nasiljem še dolgo po srednjem veku ohranilo legitimnost, tudi v urbanih skupnostih (npr. Povolio, 2015a; Raggio, 2018; Carroll & Cecchinato, 2019). Pri tem se je tradicionalnim oblikam vodenja sovražnosti tudi med meščani pridružila nova – dvoboj, ki se je izven Italije najprej uveljavil zlasti v Franciji (Carroll, 2016), kasneje pa tudi v Cesarstvu (Ludwig, 2016), vključno s habsburškimi dednimi deželami (npr. Grahornik, 2022), in drugod po Evropi.

Vendar bi bilo zgrešeno maščevanje v novoveških mestih iskati zgolj v spopadih na trgih in ulicah, saj so sovražnosti že v srednjem veku vodili tudi na sodiščih. Daleč od tega, da bi bilo pravdanje nasprotje maščevanja, kajti sodna pot se je dopolnjevala z mediacijo skupnosti, kot osrednjim mehanizmom tradicionalnega reševanja sporov (Darovec, 2017a, 659), tožbe pa so bile prav tako sredstvo sovražnosti kot nasilje, s katerim so se lahko prepletale. Še več, zlasti brez predhodnih poskusov poravnave so lahko bile tožbe pojmovanje kot krivica in izraz sovražnosti, ker so bile sodbe, ki so uspeh zagotovile le eni strani, v nasprotju z uravnoteženo poravnavo kot družbeno vrednoto, podprto s krščansko zahtevo po ljubezni do bližnjega. A kljub zadržkom do pravdanja kot nečastnega in nekrščanskega, so bila sodišča, kot je pokazal Daniel L. Smail, že v poznem srednjem veku pretežno uspešen forum izražanja krivic ter zahtev po zadoščenju in pravici oziroma po sankcijah. Podobno kot siceršnje obredje maščevanja je bilo tudi pravdanje »predstava«, ki naj publiki,

Slika 7: Ljubljanski rotož, Janez Vajkard Valvasor, 1681 (Wikimedia Commons).

tj. nasprotniku in skupnosti, prenese določeno sporočilo. Pri tem je sodna pot lahko uspešnejše in varneje izražala krivico ter terjala zadoščenje kot pa nasilno povračilo ali grožnja z njim (Smail, 2003, 1–14, 243).

Uspeh tradicionalnega reševanja sporov v sodnih postopkih je bil odvisen od vključenosti sprtih strani in skupnosti vanje. V srednjem veku vloga mestnih oblasti v reševanju sporov večidel ni bila kaznovalna ali retributivna, razen v primerih najhujših kršitev družbenega reda, temveč mediatorska in restorativna, čeprav sta se oba koncepta pravice prepletala (Povolo, 2017, 29). Mestne oblasti so si predvsem prizadevale preprečevati nasilje in pospeševati pomiritve med sprtimi stranmi, kar je v skladu z obredjem maščevanja vključevalo obnovo njihove časti in reintegracijo storilca v skupnost (Darovec, 2017b), tudi v primerih uboja, svétniki pa so pogosto priznali izvensodne poravnave brez dodatnih intervencij. Vloga mestnih oblasti kot mediatorjev in razsodnikov v sporih se je skozi srednji vek krepila, v novem veku pa so si jo prizadevale pridržati zgolj sebi. Proces je bil vzporeden s prizadevanji osrednjih državnih oblasti za centralizacijo sodstva in monopolizacijo nasilja (Darovec, 2017a). Posledično je bilo starodavno obredje reševanja sporov, vključno z izvensodnimi poravnavami, na državni in lokalni ravni vse bolj razumljeno kot grožnja avtoriteti oblasti in varnosti celotne skupnosti. Čeprav so želje po tradicionalnih poravnava ostale močne, so mestne oblasti, podprte z novoveško kazensko zakonodajo, krepile svoj pritisk in vse več storilcev težjih dejanj za vselej izgnale ali poslale na morišča (Eibach, 2007, 19–21).

Novoveška državna centralizacija pravnega reda je s prepovedjo maščevanja in omejitvijo legalnega nasilja na silobran izničila srednjeveški soobstoj oziroma preplet retributivne in restorativne pravice s prevlado prve ter marginalizacijo druge, vendar so bile spremembe počasne (Povolo, 2015a). Že zato, ker je bilo v zgodnjem novoveškem mestih tudi v najboljših časih težko usklajevati različne interese. Čeprav so meščani,

zlasti elite, vneto izražali ideale enotnega meščanstva, ki sodeluje pri vzdrževanju in krepitvi miru, reda, pravice ter skupnega dobrega, je stabilnost skupnosti praviloma zahtevala več kot le močno vodstvo mestnega sveta ob podpori mestnega sodišča in njegovih (proto)policijskih organov. Ker so mesta za svojo notranjo stabilnost potrebovala neko obliko konsenza oziroma vrednot, ki so si jih delili patriciji, trgovci in obrtniki, so mestni sveti morali upoštevati zahteve meščanov po sodelovanju v mestni politiki, četudi je to lahko bilo zgolj obredno in simbolno, predvsem v velikih mestih. Praviloma pa so se mestni svétniki že zaradi splošnega pomanjkanja kadra morali zanašati na kar najširšo udeležbo meščanov pri upravi mesta, pri čemer so morali tudi uslužbenci nadzirati drug drugega. To je magistratom zagotavljalo široko legitimnost, kar se je odražalo tudi v reševanju sporov, saj so bila mestna sodišča odvisna od pripravljenosti meščanov na sodelovanje z njimi. Še posebej izraziti so bili ti odnosi v manjših mestih kot t. i. malih domovinah (*patriae*), v katerih so »vsi poznali vse« ter njihov politični oziroma družbeni vpliv (Povolo, 2015b, 97 sl.). A tudi sicer je reševanje sporov vsaj med meščani še v zgodnjem novem veku temeljilo predvsem na neformalnih mehanizmi medosebnih odnosov oziroma obredja družabnosti znotraj družine, soseske, četrti, bratovščine ali ceha, z močno komponento vzajemnega nadzora, manj pa na institucionalnih postopkih; kaže, da naštetu (Eibach & Esser, 2007, 6–7; Behrisch, 2007, 45–46; Scheutz, 2007, 53, 61–63) velja tudi za Ljubljano (Vrhovec, 1886).

V zgodnjem novem veku sta rabo sodišč za vodenje sovražnosti počasi načeli okrepljena recepcija rimskega prava in uvedba strogega inkvizitornega postopka, ki je sprte strani izločil iz sodnega postopka, s čimer so sodniki prejeli veliko diskrecijsko moč. To je oslabilo dovzetnost sodišč za družbeni položaj sprtih strani in oslabilo oziroma ogrozilo tradicionalne prakse reševanja sporov, zlasti mediacijo skupnosti in obredne omejitve nasilja. Vendar proces v velikem delu Evrope ni bil zaključen pred koncem 17. stoletja in vse dotlej so sodne postopke večidel začenjali tožniki, ne sodišča po uradni dolžnosti v današnjem pomenu, pravosodje pa se ni vmešavalo v tradicionalne prakse, ki so v funkciji družbenega nadzora težile k ohranjanju miru, družbenega reda in ravnotežja moči. Ker je bil k temu zavezan tudi državni pravni aparat, je dolgo vzpodbujal obstoj več možnosti za pomiritev sporov. Kot je pokazal Claudio Povolo na primeru mestnih sodišč severne Italije, katerih praksa je vplivala tudi na sodišča severno in vzhodno od Alp (Kambič, 2005, 206), so bila sodišča celo v postopkih inkvizitornega tipa precej fleksibilna. Posledično je kljub vpeljavi inkvizitornega postopka (za)ključni cilj sodnega procesa še dolgo ostala sklenitev miru, enako kot v obredju maščevanja. Način reševanja spora je pogosto odločil začetek inkvizitornega procesa kot postopka po uradni dolžnosti (*ex officio*). Kot že v srednjem veku je omogočal izbiro, ali se bo nadaljeval »prijateljsko in z ljubeznijo«, tj. po običaju, ali po predpisanem sodnem postopku. Če se je reševanje spora nadaljevalo po običaju, je sledil t. i. neformalni proces, ki je težil k sklenitvi miru in ponovni vzpostavitvi družbenega ravnotežja moči. Neformalni proces je obtožencu omogočil zagovor po posredniku, bodisi očetu (*per patrem*) bodisi odvetniku (*per procuratorem*), ali pa mu je omogočil, da si pridobi varno spremstvo (*salvus conductus*) in se

zagovarja s prostosti. V primeru uboja je varno spremstvo obtožencu omogočilo, da se je vnaprej ubranil obsodbe za nekatere obteževalne okoliščine, kot je bil naklep, za katere je bila predvidena smrtna kazen, ter pred maščevanjem žrtvine družine. Informativni postopek se je začel z zaslišanjem obtoženca in prič. Če je pobudo prevzela ena od sprtih strani, je priče priskrbela sama, kar je določalo sodnikovo nadaljnje ravnanje, denimo pozive na sodišče ali aretacije. Zaslišanja prič, ki so jih na sodišče pozivale sprte strani, kažejo, da so se ravnale po sistemu rodbinskih, prijateljskih in zavezniških vezi, enako kot v fajdah. Sodnikova diskrecija je bila odvisna predvsem od nevarnosti, ki jo je storilčevo dejanje pomenilo za skupnost. Ker predmoderna pravica še zdaleč ni bila slepa, je na sodbo vplival storilčev družbeni položaj: višji ko je bil, bolj fleksibilno je bilo sodišče pri izreku kazni in več možnosti je bilo za rešitev spora po običaju. V posebej pomembnih primerih je bila obramba obtoženca omejena. Zlasti nizek družbeni položaj storilca in težko dejanje, še posebej nad kom višjega stanu ali tujca nad domačinom, sta okrepila vlogo sodnika ter zaostрила inkvizitorno naravo postopka in težnjo po ostrem kaznovanju dejanja. Nasprotno pa v t. i. neformalnem procesu nikoli nista bili povsem onemogočeni pravici obtoženca do obrambe ter pomoči odvetnika, ki je nasilno dejanje lahko zagovarjal kot upravičen odziv na provokacije, silobran ali nenaden izbruh besa. Predvsem pa so lahko sprte strani proučile obtožbe in izjave prič. Proces je končal izrek sodbe, a je sodni postopek lahko vselej prekinila tudi sklenitev miru. Če nič drugega, je vsaj močno spremenila višino ali vrsto kazni (Povolo, 2015a, 215–218; 2017, 29–31).

V notranjeavstrijskih deželah so pravnemu pluralizmu ter upoštevanju tradicionalnih praks reševanja sporov pred sodišči v poznem 18. stoletju naredile konec reforme absolutistične države pod Marijo Terezijo in Jožefom II. Predvsem po implementaciji Občega zakonika o hudodelstvih in njihovem kaznovanju (*Allgemeines Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung*) iz leta 1787, ki je praktično odpravil omenjeno dejansko avtonomijo lokalnih sodišč (Kambič, 2005, 209–210, 213–216). Vse dotlej pa so svojo legitimnost ohranile tudi tradicionalne prakse reševanja sporov, osredinjene v konceptu maščevanja, zlasti njegovo (za)ključno obredje pomiritve (Oman, 2021, 88 sl.).

Kot vselej, so se ljudje seveda prilagodili spremenjeni kazenskoopravni situaciji. Recimo, z oteževanjem pomiritve ali pomilostitve v primerih uboja ali z zahtevami po malefičnem procesu, ki bi predal povračilo v roke oblasti in zagotovil njegovo izvršitev. Oteževanje pomiritve ali pomilostitve je lahko imelo namen povečati možnosti za uspeh povračila s hkratnim zmanjšanjem lastnega tveganja ali pa je služilo kot dodaten pritisk na storilca, da se čim prej poravna v korist oškodovane strani oziroma žrtvine družine.

V baročni Ljubljani je do takega primera prišlo v začetku leta 1665, ko sta oče in »celotno sorodstvo« ubitega Luka Maula zavrnili podaljšanje varnega spremstva ter zahtevala arest in krvnosodni postopek za ubijalca Jurija (*Jury*) Veitla. Najverjetneje gre za mesarskega cehovskega mojstra, ki se je pred mestnim svetom že večkrat znašel zaradi nasilja. Zavračanje poravnave je bilo jasen izraz sovražnosti kot popolnega nasprotja dobrega sosedstva in krščanskega odpuščanja, četudi pojem v zapisniku ni

izrecno podan. Vendar v tem primeru naposled ni prišlo do »maščevanja po rablju«, čeprav je zahtevo družine (najbrž iz Kranja ali njegove jurisdikcije) podprl tudi deželni knez in sveto rimski cesar Leopold I. Veitl se je z družino ubitega tako ali drugače poravnal, saj je bil zaradi nekih nesramnosti (*drölligkheuth*) dve leti kasneje zaprt na Tranči (StLA, IÖreg, Cop. 1665-I-53, 3. januar 1665; LJU 488, Cod. I/31 (1660), fol. 142r–v, 23. julij 1660; LJU 488, Cod. I/33 (1663), fol. 182r–v, 5. november 1663; LJU 488, Cod. I/36 (1667), fol. 123r, 20. junij 1667).

SOVRAŽNOSTI V ZAPISNIKIH MESTNEGA SVETA

V analiziranih zapisnikih ljubljanskega mestnega sveta je le petnajst sporov bolj ali manj izrecno zabeleženih kot sovražnost, upošteva še najpogostejše in najbolj nedvoumne sopomenke (prim. Oman, 2021, 30–34). A številka je najverjetneje le vrh ledene gore, saj so pred mestnim svetom obravnavali precej več (raz)žalitev, groženj in nasilnih dejanj, ki so, izvzemši tožbe, bili najpogostejši izvor, izraz ali posledica sovražnosti. Že strnjen pregled vseh primerov, ki bi jih bilo mogoče opredeliti za sovražnosti kot ostro nasprotje dobrega sosodstva, bi občutno presegel obseg te razprave. Zato je ob izrecno zabeleženih sovražnostih za primerjavo podanih le nekaj izbranih primerov, ko ta ni bila eksplicitno protokolirana.

Vsako sovražnost je sprožilo dejanje, ki je bilo dojet kot krivično. Načeloma ni bila nikoli povsem neizzvana, temveč je temeljila v že obstoječih nesoglasjih, ki so izhajala iz frustracij, zamer ali zavisti zaradi ekonomskega, političnega ali siceršnjega družbenega uspeha tekmecev, sosedov ali sorodnikov. Dejanske ali domnevne krivice so bile javno demonstrirane s hladnostjo in zagrenjenostjo, govoricami, žalitvami in grožnjami, kar je skupnosti/oblasti omogočalo, da v sporu posreduje, preden bi se zaostрил v sovražnost ter ga popelje k pomiritvi (Oman, 2021, 37–39).

Začeti velja pri že omenjenem primeru, v katerem so ljubljanski mestni svéniki morali posredovati januarja 1537, ko sta se zaradi kršitve časti sprla ugledna meščana Severin Hoff in Janez Marija (*Zwanmaria*) Bonicelli. Magistrat se je bil prisiljen vmešati, ker spora ni uspelo pomiriti tudi več njunim sosedom (skupnosti), ki so skušali posredovati med njima. Zato ju je mestni svet resno in v skladu s »staro hvalvredno rabo« (*alten löblichen geprauch*) pozval, naj mu predata oziroma zaupata rešitev svojega spora. Pri tem je poudaril, da bo to brez posledic za njuno čast, saj se take zadeve »med meščani spodobi reševati z dobro voljo in slogom«. Bonicelli se je temu uprl, zato so ga svéniki »prijateljsko« opomnili, da »ne bodo trpeli«, da bi sprti strani »sosodstvo spremenili v sovražnost in nered«. A njegova zamera do Hoffa je bila očitno prevelika, saj je posredovanje zaničljivo zavrnil in se demonstrativno odrekel svoji meščanski pravici (LJU 488, Cod. I/3 (1537), fol. 42r–v, 19.

januar 1537). Bonicelli je s tem izstopil²⁰ iz mestnega miru (Eibach, 2007, 17–18) in vztrajal v svoji sovražnosti. Zaradi lukenj v virih ni znano, kako se je zadeva nazadnje razpletla. Ker se še aprila (LJU 488, Cod. I/3 (1537), 64r–65r, 7. april 1537) pojavi v zapisniku, so Bonicellija svétniki, sosedi idr. meščani očitno naposled uspeli pregovoriti ali pa so ga (magistrat) z grožnjo visokih glob in/ali različnih sramotnih kazni (arest, izgon ipd.) prisilili v prijateljsko poravnavo pred mestnim svetom, tj. po »stari hvalevredni« praksi.

O tem, kako je bil videti uspešen pritisk mestnega sveta za končanje sovražnosti, priča dvanajst let mlajši primer. Šlo je za posledico spora med mestnima svétnikom Jurijem Tifferrerjem, kasnejšim županom (Fabjančič, 2003, 17), in Janezom Krstnikom Poschem. V Žičah naj bi Tifferrer nekako prizadel Poschevo čast in ga razžalil (*an seinen eern antasst vnd iniuriert*), kar je sicer zanikal, a Posch ni več hotel sedeti v mestnem svetu, dokler bi tam sedel Tifferrer. Mestni svet je zato sredi junija 1549 zahteval, da se do rešitve zadeve izločita iz njegovih vrst (LJU 488, Cod. I/7 (1548–1549), fol. 163r–v, 17. junij 1549). Čeprav je njuno obnašanje jasno izkazovalo nasprotje prijateljstva in dobrega sosodstva, mestni pisar ni uporabil izrazov, ki bi spor izrecno opredelili kot sovražnost. Drugače je bilo v zadevi, ki je iz nje izšla. Ko se je Tifferrer pred mestnim svetom dajal s Poschem, je namreč menil, da bo zoper njega pričal Erazem Eisvogl, zato ga je pred svétniki ponižal z izjavo, da za pričo ni primeren (*nicht gnuagsam*), torej da ni časten mož. Eisvogl je odvrnil, da mu je s tem storil krivico, in mu vrnil z enakimi besedami. Svétniki so nemudoma posegeli vmes, mogoče tudi zato, ker niso želeli tvegati izbruha nasilja, saj je Tifferrer že imel sloves srboriteža. Osem let prej je pred rotovžem čez usta udaril deželnostanovskega provizorja, dr. med. Gregorja, in ga skušal napasti z mečem (LJU 488, Cod. I/4 (1541), fol. 79r–80r, 17. junij 1541). Mestni svet je Tifferrerja in Eisvogla pozval, naj se do rešitve zadeve vzdržita vseh zamer ali slabega (*vnguette*) – pogost sinonim za sovražnost (Oman, 2021, 32) – sicer bosta plačala 100 renskih goldinarjev za mestne utrdbe, tj. za njihovo vzdrževanje in gradnjo. Nato sta bila zaprta, Tifferrer v vicedomski in Eisvogl v starotrški stolp (LJU 488, Cod. I/7 (1548–1549), fol. 163v–164r, 17. junij 1549), v prostore, kjer naj bi si meščani ohladili razgreta čustva oziroma odsedeli svoje zaradi manjših prekrškov, v t. i. *Bürgerarrest* (Valvasor, 1689, XI, 672; Scheutz, 2007, 55). Njuno zlovoljo ali nejevoljo (*vnwillen*) – še en sinonim za sovražnost²¹ – je mestni svet pomagal tudi končati. Najprej je preklical njun arest, nato pa ju razglasil za prijatelja (in s tem

20 Do podobnega primera je prišlo konec marca 1608, ko je mestni svétnik in nekdanji župan (Fabjančič, 2003, 21–22) Jožef Čavle (*Tschaulle*) v nekem sporu dejal, da se ga zadeve mestnega sveta ne tičejo, a poudaril, da si ne želi sovražnosti z njim (*wolt ime hierin khein feindschaftt suchen*). Kljub temu je mestni svet izjavo razumel kot kršitev meščanske prisega in ga do nadaljnjega izločil iz svojih vrst. Mesec dni kasneje so tudi Elija Zambraka (*Sambrakh*) za osem dni zaprli v stolp, ker se je samovoljno (*muethwillig*) odrekel meščanski pravici (LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 58r–v, 27. marec 1608; LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 63r, 21. april 1608).

21 V odrekih maščevanju deželskemu sodišču Kapfenberg na Zgornjem Štajerskem, denimo, se v 16. stoletju nekajkrat pojavi z bolj izrecnimi sopomenkami, npr. *veindschaftt*, *rach*, *noch vnwillen* (StLA, Fam. Stubenberg, K. 97/H. 616, 16. marec 1539, 3. november 1543; StLA, Fam. Stubenberg, K. 102/H. 625, 18. september 1539, 9. april 1544, 5. februar 1548).

konec sovražnosti), česar nista smela nikoli več kršiti ne z besedami ne z dejanji, sicer bi morala takoj plačati omenjenih 100 goldinarjev globe, dve tretjini za mestne utrdbe in eno sodišču (LJU 488, Cod. I/7 (1548–1549), fol. 180v, 19. julij 1549).

Več težav je bilo s poravnavo za Tifferrerjev napad na provizorja, ko je prelitje krvi preprečilo zgolj posredovanje Hieronima Schwartza. Tifferrer se je za dejanje, ki je bilo jasen izraz sovražnosti, četudi spor ni bil zabeležen s to besedo, želel poravnati izvensodno, na najbolj uravnotežen mogoč način: dr. Gregorju je predlagal, naj mu za napad vrne z udarcem čez usta v javnosti. O poravnavi za poteg orožja je ponudba molčala. A ponujeno zadoščenje je bilo provizorju izpod časti ali pa premalo, zato je sredi junija 1541 ubral sodno pot, na kateri ga je zastopal dr. Jurij Čavle (*Tschaulle*). Gregor je meščana hkrati tožil, da ga je javno zmerjal s hudodelcem²² (*schelm*) in nekako razžalil še njegovega svaka, zato je zahteval, naj svoje besede dokaže ali pa jih (z javnim opravičilom) vzame nazaj. Tifferrer je od njega zahteval javni preklic teh obtožb, češ da ne držijo in ker naj bi doktor kršil ustaljeni postopek, s tem pa njegovo meščansko čast in pravico. Za provizorja se je v imenu dežele moral zavzeti deželni upravitelj, ki je za meščana zaradi namernega udarca v javnosti in nameravanega napada zahteval neko kazen, gotovo vsaj visoko globo, a ni znano, kako sta svojo sovražnost naposled poravnala (LJU 488, Cod. I/4 (1541), fol. 79r–80r, 17. junij 1541).

V podobnem primeru sto let kasneje je mestni svet imel lažje delo, najbrž tudi zato, ker ne kaže, da je eskaliral v nasilje. Kljub temu je bila nevarnost izbruha nasilja realna, ko so se nesoglasja in žalitve med Lukom Krabatom (*Crabath*) iz notranjega in Dionizijem Neüriserjem iz zunanjega sveta do sredine avgusta 1651 zaostrile v »veliko sovražnost«.²³ Svétniki so Krabata zato pozvali predse in ga zaslišali, nato pa oba po uradni dolžnosti razglasili za dobra prijatelja in soseda (*zu guetten freündten vnd nachbarn ex officio gesprochen*). In sicer tako, da se je Neüriser, ki je bil očitno spoznan za bolj krivega, Krabatu javno opravičil, s čimer sta bili vsa nejevolja (jeza) ter nesloga med njima odpravljeni (*widerwillen vnd getragene vneinigkheit aufgehöbt worden*). Ob standardnem svarilu, da bo vsak, ki bi zadevo tudi v najmanjši meri spet začel, moral plačati globo, in sicer 50 zlatih ducatov (LJU 488, Cod. I/27 (1651), fol. 198v, 18. avgust 1651).

O enem najbolj eksplicitnih formalnih izrazov sovražnosti je bil mestni svet obveščen spomladi 1548, ko sta Lenart Kache (*Khache*) in Anton Tišler (*Tischler*) drug drugemu odpovedala mir oziroma napovedala sovražnost (*an einander abgesagt*). Konec aprila je Kache na zaslišanju povedal, da mu je Tišler »odpovedal mir in dejal, da bo z njim storil nekaj svežega«²⁴ zaradi neplačanega računa, Kache pa mu je vrnil z enakim. Za kazen so Kacheja zaprli v zgornje nadstropje steklarskega stolpa, Tišlerja

22 *Schelm*, izvorno crkovina ali truplo, je bila v 16. in 17. stoletju splošna psovka, ki je lahko pomenila zločinca, tatu, prevaranta ali izdajalca ipd. (*Schelm*).

23 [E]in misuerstandt entstanden, vnd schlechter iniuri reden spargiert worden, also dz sy beede in grosse feindschafft gerathen (LJU 488, Cod. I/27 (1651), fol. 198v, 18. avgust 1651).

24 [A]bgesagt vnd zu ime gesprochen er wolt mit ime ain frisches machen (LJU 488, Cod. I/6 (1547–1548), fol. 99v, 27. april 1548).

pa v stolp na Starem trgu. Ker ju niso zaprli na Tranči, kjer so v Ljubljani končali hujši prestopniki (Fabjančič, 1944–45, 90), kaže da je bil namen aresta oba odpovednika (*Absager*) prej prisiliti k pomiritvi, kot pa da bi se sodišče odločilo strogo spoštovati črko zakona ter dosoditi obglavljenje, čeprav ni znano, kako se je zadeva razpletla. Za čas pred letom 1581 tudi ni podatkov o usmrtitvah. Ob obeh odpovednikih je bilo v spor očitno vključenih več ljudi ali pa so tako domnevali vsaj svétniki. Najverjetneje upravičeno, glede na to, da so bili v sovražnosti praviloma vpleteni še sorodniki, prijatelji, sodelavci in uslužbenci sprtih strani, čeprav njihova udeležja ni bila avtomatična (Dean, 2007, 136). Magistrat je namreč tudi Janezu Kacheju, gotovo sorodniku odpovednika, naložil, naj se vzdrži »siljenja«²⁵ (*mießgang*) in svoje zadeve uredi drugače, sicer bodo zoper njega ukrepali. Tudi čevljarskega pomočnika Franca Kleeblatta ali Kleplata (*Khleplat*) so zaslišali, ali je imel kaj opraviti z vso zadevo, in ga posvarili, da ga bo dal mestni sodnik zapreti, če ga spet dobijo koga »siliti« (*muessig*); ni znano, na čigavi strani je bil čevljar (LJU 488, Cod. I/6 (1547–1548), fol. 99v, 27. april 1548).

Napoved sovražnosti zaradi neplačanega računa, sploh v času, ko je za odpoved miru grozila smrtna kazen, se danes lahko zdi povsem iracionalno dejanje. A ne-spoštovanje pogodb ter neplačilo sta bili resna kršitev zaupanja, ki ni bilo le temelj poslovanja, temveč tudi krščanske ljubezni, dobrega sosodstva in sploh skupnega dobrega, zato je bila izterjava dolgov tesno povezana s častjo (Muldrew, 1998, 123–129, 199–200).

Posledično so bili tudi spori za dediščino pogost vir sovražnosti. Dober primer je fajda nižjeplemiških družin Moscon in Qualandro na Ptujju sredi 17. stoletja (Oman, 2021, 121–143). Kaže, da je ljubljanske svétnike podoben razplet skrbel konec maja 1659, ko se je France Mazoll kot univerzalni dedič svojega očeta pritožil čez Gašperja Wibmerja (*Wübmer*), ki je še kar terjal delež Mazollove dediščine v gotovini, čeprav naj mu ne bi pripadal. S pomenljivo dikcijo so svétniki Wibmerja pozvali, naj se vzdrži teh sovražnih napadov (*feundtsalliger anlauf*) in se vede primerno skromno. Kmalu se je sicer izkazalo, da ni bilo ne neprimernosti ne resne nevarnosti eskalacije spora (LJU 488, Cod. I/30 (1659), fol. 99v, 23. maj 1659; LJU 488, Cod. I/30 (1659), fol. 108r, 9. junij 1659), vendar je bila previdnost v takih primerih upravičena. Navsezadnje se je dolgotrajna obojestranska zagrenjenost (*bederseits erbitterten gemüetter*) med družinama, pa tudi drugimi dediči, vsake toliko zaostila z raznimi (raz)žalitvami. Te je pomagal poravnati tudi mestni svet, ob običajnih svarilih z globami in »še strožjimi« kaznimi, sprti strani pa sta pomiritev demonstrirali z javnim opravičilom in stiskom rok (npr. LJU 488, Cod. I/37 (1668), fol. 60v, 16. marec 1668).

Eden najpodrobnejših zapisov pomiritve po običaju v analiziranih zapisnikih je podan sto let prej, ko je mestni svet pomagal končati še enega od dolgotrajnih zapuščinskih sporov. V zapisnikih jih je obilo, a je bil ta očitno posebej piker in kaže, da ga je zaostila prav tožba. V začetku julija 1569 se je končal spor

25 Prim. Müszigen, 4. Prevod z *brezdelnost* se tukaj ne zdi smiseln.

zakoncev Erazma in Agnes Naglič (*Naglitsch*) z dediči ženinega očeta Blaža Sallitingerja, ko je mestni svet sprti strani spet razglasil za dobre prijatelje (*baid thaill wider zu geutten freunden gesprochen*), pri čemer je poudaril, da pomiritev ni kršila njihove časti (*vnuerlezt irer ehren*). V skladu z veljavnim, tradicionalnim obredjem reševanja sporov je moral Naglič deželnemu vicedomu plačati 50 kron za mestne utrdbe in se »po Božji volji« javno opravičiti, nakar sta morali sprti strani po sklepu mestnega sveta in zavoljo »krščanske ljubezni« povsem končati svojo zlovoljo (*vnwillen*), tj. sovražnost, s čimer so bili vsi vpleteni razglašeni za dobre prijatelje (*alle thaill zuguetten freunden gesprochen haben*). Pomiritev sta sprti strani demonstrirali in dokončno potrdili s tem, da sta si njuna predstavnika pred mestnim svetom podala roko ter naznanila in prisegla, da so se za vse, kar se je med njimi zgodilo, poravnali in si odpustili, odslej pa si bodo naklonjeni in bodo, »za Božjo voljo«, opustili vse škodovanje.²⁶ S tem so sklenili oziroma prisegli vzajemni odrek maščevanju ali sovražnosti kot eno ključnih dejanj pomiritve. V duhu pomiritve sta obe strani svétnike še pozvali, naj ne zahtevajo plačila zagrožene globe, a ni znano, ali so prošnjo odobrili. Vsekakor pa so svétniki določili, da naj se Nagliču (zaradi pristanka na pomiritev) blagostanje (čast) ne okrne, temveč okrepi, z običajnim svarilom, naj z ženo zadeve ne pogrevata ne po izvensodni ne po sodni poti (*guetlich noch rechtlich*) (LJU 488, Cod. I/9 (1568–1569), fol. 219r–222r, 9. julij 1569).

Pomiritve niso bile vedno dolgoročno uspešne, še posebej, če naj bi končale najtežje spore. V primeru iz zgodnjega novembra 1594 so trajnost miru spodjedale različne interpretacije plačila odškodnine. Tedaj je Marko Vidalbo pred mestnim svetom od svojega someščana Jožefa Knoblauch (*Khnoblach*) spet zahteval odškodnino za udarce, s katerimi je ta poškodoval njegovo ženo, ki je medtem že umrla. Knoblauch se je zagovarjal, da ji je že plačal lekarnarja in padarja, zato ni hotel poravnati 44 goldinarjev, ki so še preostali od dogovorjenih 10 zlatih dukatov (50 goldinarjev) odškodnine. Vidalbo je ostal v svoji zahtevi neomajen, vendar je poudaril, da se kljub temu vede dobrososedsko (*nachperlich*) in si ne želi (obnove) sovražnosti (*khein feindschaft tragen wellen*). Magistrat ga je podprl in pod grožnjo globe 20 zlatih dukatov Knoblauchu naložil, naj še istega dne Vidalbu poravna zahtevani znesek (LJU 488, Cod. I/15 (1594), fol. 168r–169r, 8. november 1594).

Vidalbova žena očitno ni umrla neposredno zaradi posledic Knoblauchovih udarcev, sicer bi se moral zagovarjati zaradi uboja, če ga ni tega dotlej že oprostila malefična pravda. V primeru uboja je dejanje iz sovražnosti ali maščevanja štel za obteževalno okoliščino. Zato je moral Janez Fridl, ko je v poznem marcu 1594 zastopal kmeta Gregorja Privca (*Priuez*), ki je pri svoji hiši v Studencu z mečem ubil tatu Martina Kačarja (*Khätscher*), dokazati tudi, da storilec do ubitega ni gojil nobene

26 [A]nnzaigen vnd bekhennen, das alles das was sich bißheer zwischen innen zuegetragen vnd zuuerzeichenn, vnnnd das hinfuro ainer den anndern thuen was ime lieb ist, vnnnd das was ime lajd vnnnderlassen sollen vnd wollen vmb Gottes willen (LJU 488, Cod. I/9 (1568–1569), fol. 221v, 9. julij 1569).

sovražnosti (*feindschafft*) ali jeze (*grollen*). Fridlu je to uspelo, nakar je moral Privec materi ubitega plačati 10 goldinarjev (krvnine²⁷), opraviti neko pokoro in dve leti na lastne stroške sodelovati pri kopanju obrambnih jarkov pri Karlovcu; kazen, ki ni bila nujno bolj milostna od usmrčitve, a lahko bi bil kasneje pomiloščen (LJU 488, Cod. I/15 (1594), fol. 70v–72v, 21. marec 1594).

Pomiritve ubojev so bile vselej izziv za posrednike in razsodnike, zato so jih že v srednjem veku neredko okrepili s pisno pogodbo. S sklenitvijo pomiritvene pogodbe pred sodiščem je to lahko sankcioniralo njene kršitve in zanjo jamčilo pred osrednjimi oblastmi. V Ljubljani je do takega primera prišlo proti koncu julija 1634. Lovrenc Raisinger je kot poverjeni skrbnik (varuh) dedičev in posesti pokojnega ljubljanskega meščana in trgovca Blaža Rottheüsserja mestni svet prosil, naj kot najvišji skrbnik (meščanskih zapuščin) preveri in potrdi pogodbo, ki jo je Raisinger (?) zavoljo Rottheüsserjevega uboja sklenil s plemičem Jurijem Andrejem Apfaltrerjem ali Jablaniškim z Roj. Raisinger je potrditev pogodbe želel z izrecnim namenom »ohranitve miru in enotnosti ter preprečitve vse sovražnosti«.²⁸ Mestni svet se je strinjal, da je pogodba nastala s tem namenom in za preprečitev vse sovražnosti ter nejevolje (*widerwillen*), zato jo je ratificiral in pečatil z malim mestnim pečatom, za plačilo pa zahteval za tri goldinarje pšenice (LJU 488, Cod. I/25 (1633–1635), fol. 135v–136r, 21. julij 1634).

Ni znano, zakaj je prišlo do uboja, niti ali ga je zakrivil Jurij Andrej ali kak njegov sorodnik, uslužbenec ali podložnik. Uboj je tri desetletja prej vsekakor grozil v sporu med Jurkom Nadalom in nižjim plemičem (?) Hieronimom Görzerjem. V začetku leta 1602 ga je Nadal pred mestnim svetom obtožil, da ga je na poti iz Gradca s svojima tovarišema na javni cesti »napadel s sovražno roko« (*mit feindtlicher hant angriffen*), najbrž leto poprej. Spor med njima je bil svétnikom v času tožbe že znan, izbruhnil ali zaostрил pa se je, ker je Görzer spal z Nadalovo ženo in mu povrhu ukradel premoženje v vrednosti 800 goldinarjev. Oba prešuštnika so sicer zaprli, a vsaj Görzerja hitro in brez sodnikovega pristanka izpustili. Kmalu so ga prijeli v postelji druge ženske, ga oglobili z 200 zlatimi dukati in izgnali iz mesta, tudi zaradi njegovih in bratovih groženj, očitno sodniku. Vendar se je kmalu vrnil in s svojimi ljudmi, oboroženimi s pištolami in samostreli, hodil po Ljubljani, s čimer je nasprotnikom eksplicitno grozil in resno kršil mestni mir. Ni jasno, ali je to bilo pred napadom na Nadala ali po njem. Vsekakor ta plemiča ni tožil zgolj, da bi mu povrnil ukradeno (in čast zaradi zakonoloma), ampak tudi zaradi zaščite lastnega življenja. Görzerja so v Ljubljani spet zaprli in od njega zahtevali jamstvo, da Nadala ne bo ogrožal (odrek maščevanju), kar je vsaj formalno zamrznilo (premirje) ali končalo njuno sovražnost. Zadeva je naposled prišla pred deželnega kneza, a

27 Čeprav so očitno obstajale vsaj lokalno običajne krvnine (*dz gebreüchige bluet gelt*) (AS 721, kn. 21 (1655–1662), 6. avgust 1661), je bila njihova višina vedno odvisna od stanu žrtve in storilčevega premoženja (npr. Oman, 2021, 138, 186, 189). Tudi Kranjski deželskosodni red je za uboj v silobranu določal, da družina ubitega od storilca ne sme terjati več, kot omogoča njegovo premoženje (LGK, 1535, 15).

28 [Z]u *erhaltung fridt: vnd einigkheit, auch vermeidung aller feindthätigkheit* (LJU 488, Cod. I/25 (1633–1635), fol. 136r, 21. julij 1634).

očitno še nekaj let ni bila povsem zaključena (LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 235r–v, 4. januar 1601; LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 240r–242r, 7. januar 1601; LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 318r, 7. junij 1602; LJU 488, Cod. I/19 (1605–1606), fol. 181r–v, 4. avgust 1606; prim. Kos, 2016, 251).

Pomiritve nista vselej skušala izsiliti magistrat ali šibkejša stran v sporu. Nekaj let pred Görzerjevim »paradiranjem« po mestu je neki spor med steklarjema Janezom (*Zuuan*) in Frančiškom (*Francisco*) eskaliral v nasilje, v katerem je slednji kmalu podlegel poškodbam. Ko je zadeva v začetku maja 1599 prišla pred mestnega sodnika, je Janeza v t. i. neformalnem procesu zagovarjal odvetnik Lovrenc Sengenschmid. Steklar je sicer priznal, da je Frančiška ubil, vendar izpostavil, da se je še pred njegovo smrtjo poravnal z njegovo ženo, ter pridobil pričanji padarja in zdravnika, da Frančišek ni umrl (neposredno) zaradi poškodb. Janez je zato prosil, naj ga izpustijo iz aresta ali pa mu vsaj dovolijo omejeno delo v steklarni; s tem je ob nedolžnosti izrazil še željo po vrnitvi v skupnost. Sodnik je zahteval mnenji padarja in zdravnika, ki ju je prejel do nadaljevanja procesa dva tedna kasneje in sta pritrdili obtožencu. Zato in ker se je z ženo ubitega že poravnal, je steklar želel blažjo kazen (*iustification*). Ne nazadnje naj bi tudi žena umrlega (*verstorbnen*) – s tem je odvetnik, ki mu je zdaj pomagal Avguštin Keberle (*Kheberl*), poudaril, da ni šlo za uboj – dejala, da si ne želi maščevanja (*beger heraus khein raach*), ali je Janez kriv ali ne, pa bodo odločili drugi. A ko so vdovo zaslišali, je izničila steklarjev zagovor. Z Janezom naj bi se za smrt svojega moža v zameno za obljubo 40 goldinarjev (krvnine) poravnala zgolj zato, ker ji je grozil, da jo bo sicer ubil ter ji požgal hišo in posest;²⁹ s tem je zavrnila njegove trditve, da je Frančišek umrl zaradi bolezni (LJU 488, Cod. I/16 (1599), fol. 50v, 7. maj 1599; LJU 488, Cod. I/16 (1599), fol. 72v–73r, 21. maj 1599).

Janeza je čakal nov, bržkone malefični proces, a razplet ni znan. Rabelj v tistih letih ni nikogar sežgal na grmadi, kar je bila kazen za požigalce (LMF, 1514, fol. 3v, CCC, 1532, § 125), ne obglavil. Zato je bil Janez, če ni bil pomiloščen, mogoče eden od dveh, ki so ju leta 1599 s šibanjem izgnali iz mesta (Fabjančič, 1944–45, 93), ali pa so mu dosodili težaško delo, podobno kot Privcu. V obeh primerih po predhodni pomiritvi. Seveda je mogoče tudi, da vdova ni povedala (celotne) resnice, temveč je z obtožbami želela predvsem izsiliti poravnavo, ki bi ji bila bolj v prid.

Resne grožnje je nekaj let kasneje izrekel tudi Baltazar Einkat (*Einkhat*) zoper vplivnega meščana in poštnega mojstra Mihaela (*Michel*) Tallerja, zaradi česar ga je ta v začetku februarja 1606 tožil. Einkatovo sovražnost naj bi sprožil Taller. Ko je izvedel, da se želi Einkat poročiti v družino lekarnarja in mestnega svétnika Janeza Krstnika Vrbca (*Verbez*), kasnejšega župana (Fabjančič, 2005, 120–121), je temu ali nekomu drugemu dejal, da snubec že ima ženo na Dunaju. Besen zaradi Tallerjevih očitkov o bigamiji ter neke žalitve njegovega gospoda Maksimilijana

29 [D]as er auch ier gleichsfals, sy zuentleiben, auch ier hauß vnd hof in prandt zu stekhen, drollich sein solle (LJU 488, Cod. I/16 (1599), fol. 73r, 21. maj 1599).

Breinerja je Einkat pred lekarno svojega nesojenega tasta dejal, da bo Tallerja ubil, nato pa izvedel »hrvaški skok« (*crabatischen sprung thuen*); najbrž pobegnil v Vojno krajino.³⁰ To je bila grožnja s t. i. izstopom (*Austretten*), namreč iz skupnosti oziroma pravnega reda, ki je bil tesno povezan z napovedjo sovražnosti, zlasti med nižjimi sloji (Reinle, 2007). Einkatove besede, ki so bile jasen izraz sovražnosti, so prišle na ušesa Tallerju, ki ga je zato tožil zaradi hude razžalitve (*hochiniuirirt*). Sodišče je posvaril, da bo Einkat svoje grožnje uresničil, če ga bodo pustili na svobodi ali oprostili. Einkat se je zagovarjal, da se Tallerja njegova žena in poroka ne tičeta, groženj pa ni priznal, le da je nekoč dejal, da bi od Tallerja zahteval zadoščenje, če bi odpiral njegova pisma in poizvedoval o njem. Tallerjevo tožbo so podprle njegove priče. Janez Locher in Pavle Robida (*Rubida*) sta trdila, da je Einkat grozil, da bo prej kot v treh dneh poskrbel, da Taller ne bo več hodil, nato pa izvedel »hrvaški skok«, a Locher te *glossam* ni razumel. Janez Leberwurst je s svojim pričanjem tožbo še podkrepil. Einkat naj bi pri njem en večer zmerjal čez Tallerja, rekoč, da mu želi takoj požgati kožo (*gleich iezo an di haut prennen*), tj. s smodnikom – strelom. Nato je, kot naj bi videla vsa služinčad, vzel pištolo (*pufer*), jo nabil, napel in odšel. Leberwurst je zato zahteval, naj ga zaprejo, dokler mu ne poravna škode; nejasno katere. Mestni sodnik je dosodil njemu v prid, glede Einkata pa, da naj se ga zaradi groženj Tallerju po javnem opravičilu in plačilu kavcije spravi³¹ iz mesta, torej izžene (LJU 488, Cod. I/19 (1605–1606), fol. 95r–97r, 9. februar 1606; Kos, 2016, 281–282).

Več sreče je pol stoletja kasneje morda imel France Squarzon, ki je Luku Strennerju³² javno grozil (*drölich vnd sich hören last*), da ga bo ustrelil, če ne bo poravnal nekega plačila. Strenner je zato konec novembra 1653 od mestnih svétnikov zahteval, naj Squarzona zaprejo, dokler mu ne bo dal jamstva, da mu ne bo škodoval (*cautionem de non offendendo*), tj. odreka maščevanju. To in grožnje jasno kažejo, da je šlo za sovražnost, čeprav pojem ni bil izrecno zabeležen. Squarzona so sicer zaprli, a je zahteval, naj svétniki zaslišijo Strennerja zaradi spornega plačila, do česar je prišlo naslednje leto. Izid zadeve ni znan (LJU 488, Cod. I/28 (1653), fol. 205r, 28. november 1653; LJU 488, Cod. I/28 (1653), fol. 217v, 16. december 1653).

Podobno tvegano kot groziti nasprotniku, naj se poravna, je bilo pritiskati na mestni svet, naj uredi zadevo, češ da jo bo v nasprotnem oškodovana stran sama, tj. z maščevanjem. Do takega pritiska je prišlo leta 1616 v sporu med vdovo Marijo Mohorčič (*Mahortschitsch*) ter advokatom (odvetnikom) Danijelom Schwizerjem in njegovo ženo. Spor je koreninil v vzdrževanju vdove ter eni od hiš, ki jih je Marija

30 Podobno je z ubojem in odhodom v Karlovac sredi 17. stoletja grozil vsaj en blejski podložnik (Oman, 2021, 173–174). *Carolina* je izstop sankcionirala z obglavljenjem (CCC, 1532, § 128).

31 Dušan Kos meni, da je bil izgnan po krivici, saj bi Taller zlahka vplival na izrek sodbe kot pomemben član meščanske elite, mdr. je bil na prelomu 16. in 17. stoletja večkrat mestni sodnik, ter zaupnik ljubljanskega knezoškofa Tomaža Hrena (Kos, 2016, 281–282). O Tallerjevih raznih sporih Fabjančič, 2003, 290–295.

32 Nekaj let kasneje je Strenner, tedaj mestni sodnik, zaradi nekih nesramnosti do krvi pretepel in dal na Trančo zapreti že omenjenega Jurija Veitla (LJU 488, Cod. I/36 (1667), fol. 123r, 20. junij 1667).

podedovala po možu, nekdanjem mestnem sodniku Jožefu³³ (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 160v–161r, 15. julij; Fabjančič, 2005, 38). Zaostrovaťi se je začel enkrat pred kresno nočjo, ko naj bi Schwizer vdovo napadel z žaljivkami (*[s]pöttlichen angetasst*), česar ni hotel ne priznati niti se zanje poravnati (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 136v, 23. junij 1616). Vdova, ki kot pripadnica meščanske elite ni bila brez vplivnih zaveznikov, mu je kmalu vrnila, med drugimi se je na njeno stran postavil Jurij Žniderl (*Schniderl*). Ta je manj kot dva tedna kasneje od svétnikov zahteval, naj advokatu ne dovolijo delovati na rotovžu, dokler se ne poravna za svoje žalitve (*iniurien*), kar je mestni svet odobril (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 140r, 5. julij 1616). Iz zapisnika sicer ni razvidna povezava te zadeve z vdovo. Žniderl je tedaj ali kmalu zatem Schwizerja tudi javno, namreč na rotovžu, razglasil (*proclamiert*) za nezanesljivega (*vndichtigen man*), tj. nečastnega moža, advokat pa ga je na lastne visoke stroške tožil pred nižjeavstrijsko vlado v Gradcu, češ da ni kriv za žalitve. Ko ga je Žniderl nato enkrat pred sredino septembra še pisno razžalil, se je izkazalo, da je za njegovimi napadi na Schwizerja stala vdova Mohorčič, zato je ta prosil, naj se ji vdovske dohodke do poravnave da v prepoved (*arrestirn*), tj. blokira (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 230r, 12. september 1616). Deželni vicedom je prošnjo odobril teden dni kasneje in njenemu zetu Antoniju Neapolitanu ukazal, naj v prepoved da (vsa?) njena sredstva (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 240r–v, 19. september 1616). A vdova se ni dala. Še istega dne je Schwizerja in njegovo ženo obtožila, da sta jo minulo nedeljo (torej mogoče le dan prej) napadla z besedami, ki so kršile njeno čast (*ehrerürigen worten*), jo zmerjala (*gescholten*) s kurbo in protipravno razžalila (*widerrechtlich diffamirt*). Pri tem naj se ne bi zasitila (*ersettigen*) zgolj z žalitvami, temveč sta ji »s sovražnimi grožnjami in izvlečenim messerjem izzivalno dejala, da jo bosta spravila ob življenje, ji razparala obraz in jo vrgla iz hiše«. Svétnike je zato prosila, naj se je usmilijo in ukrepajo, da je Schwizer in njegova žena ne bosta nadlegovala »v starosti in bolezni«. Svétniki so mestnemu sodniku sicer naložili, naj Schwizerja zaradi prestopka (*freuel*) pozove predse, najstrožje opomni ter mu naloži visoko globo, zakoncema pa zabiča, naj se tovrstnih dejanj in vdovine hiše v bodoče

33 V drugi polovici septembra 1608 se je tudi Jožef zapletel v sovražnost, a spor ni bil protokoliran s tem izrazom. Spor z bodočim mestnim sodnikom (Fabjančič, 2005, 34) Janezom Cornionom je izbruhnil zaradi njegovega nespoštovanja pogodbe o prodaji vina, zaradi česar je Jožef v svoji hiši nad njim izvlekel meč oziroma palaš (*palasch*), ga spodil iz nje ter vroče (*hizigen*) in neprimerno žalil. Cornion mu je vrnil z enakimi besedami in ga izzival iz hiše (*hinaußgefordert*) – kar je bilo prepovedano, a ne brez posledic za čast izzvanega, če se ni odzval (Schwerhoff, 2004, 230) – ter se z njim želel na ulici spopasti kot kak potepuh (*vmbschweifende ledige person*), kot mu je očital Mohorčič. Mohorčiča so zaprli na rotovžu proti kavciji 100 zlatih dukatov, Corniona pa v starotrški stolp za četrtno tega zneska ter oba odstavili iz mestnega sveta. Mohorčič se je celo odrekel meščanski pravici, a je že čez nekaj dni večkrat nadvse ponižno prosil, naj mu jo pustijo. V roku tedna dni sta bila nasprotnika *ex officio* poravnana ob grožnji 200 zlatih dukatov globe, če bi spor obnovila, Mohorčič pa se je moral mestnemu svetu javno opravičiti zaradi svoje lahkomišelnosti (LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 127v–128v, 19. september 1608; LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 130r–131r, 26. september 1608).

34 [M]it haddersichtigen troungen, vnd ruckhung des messers sy vmb dz leben zu bringen, dz angesicht zuerreißen, vnd mich auß dem hauß zuerstossen sich truzlich verlautten lassen (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 240v, 19. september 1616; prim. Hader).

vzdržita (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 240v–241r, 19. september 1616). Zaradi vmesnih počitnic mestnega sveta se je zadeva pred mestnim svetom nadaljevala v začetku novembra, ko se je Schwizer pritožil čez vdovine besede, češ da so neprimerne, tj. neresnične, svétrnike pa pozval, naj zadevo končajo, sicer bo sam svoj sodnik (*selbs sein richter zusein*). Besedna zveza, s katero je aludirail na maščevanje, je dosegla svoj namen brez znanih posledic za odvetnika. Mestni svet je mestnemu sodniku ukazal, naj pri vdovi doseže, da Schwizerja z besedami in dejanji pusti pri miru. Ni znano, ali mu je uspelo, grožnje Schwizerjev pa bi si lahko tudi izmislila (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 259v–260r, 3. november 1616).

Isto poletje, ko se je dajal z vdovo Mohorčič, je Schwizer imel težave še z eno vdovo. Vdova Maruša Ugga je sredi julija mestni svet prosila, naj se v sporu okoli neke hiše kot priče izločijo nekdanji mestni sodnik Janez Krstnik Bernardini, neki Abandia ter Danijel Schwizer, češ da je slednji njen znan sovražnik (*wissentlicher feindt*). Kratka argumentacija je zadoščala, saj je bil zgolj Schwizer izločen kot priča, kakršni koli pozivi ali sankcije³⁵ zoper njega zaradi »znane« (javne) sovražnosti pa niso izpričani (LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 163v–164v, 18. julij 1616).

Z besedo *Haß*, ki je tedaj označevala predvsem čustvo sovrašstva, je v analiziranih zapisnikih podan le en spor. In sicer med špitalskim nadmojstrom Ulrikom Robido ter mestnim svétrnikom Mihaelom Tallerjem, ki ga je Robida v začetku leta 1601 kot županov namestnik začasno zamenjal na funkciji, ker je iz ječe protipravno izpustil neko tatico (Fabjančič, 2003, 292). Morda je sporu botrovala tudi zamera zaradi te zamenjave. Kakor koli, jeseni je hotel Taller Robidu v špital vsiliti v oskrbo nekega bolnega Italijana, ko ga je špitalski mojster zavrnil, pa naj bi ga ozmerjal s tatom (LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 196v–197r, 5. november 1601). To je bila ena najhujših žaljivk za častnega moža, ekvivalentna kurbi za častno žensko (Schwerhoff, 2013, 35). Zadeva zaradi razžalitve (*iniuri hanndels*) oziroma prizadete časti (*ehrnhandel*) se je vlekla od novembra do naslednjega marca, ko je bila sovražna zadeva (*gehäßige handel*) prijateljsko in *ex officio* zaključena, brez škode za njuno čast in dobro ime. Ob običajnem svarilu, da bo tisti, ki bi zadevo obnovil le z eno besedo ali drugega razžalil, moral takoj plačati globo, v danem primeru 50 zlatih dukatov za uboge v špitalu (LJU 488, Cod. I/18 (1601–1602), fol. 277r–v, 11. marec 1602).

Kot je razvidno že iz nekaj doslej podanih primerov, sovražnosti niso bile vselej izrecno protokolirane kot takšne. Posebej vpadljiva, tudi zaradi aktivne udeležbe žensk, sta dva dokaj podrobno dokumentirana primera.

Prvi spor se je v sovražnost najbrž zaostril enkrat konec leta 1521 ali na začetku naslednjega. V drugi polovici januarja 1522 je Toman Šmid (*Schmid*) tožil Wolfganga Šmida, da ga je razžalil (*seiner eern endtsezt*), ko mu je rekel, naj si na Ptuj kupi za denarič zemelj (*gen Pethaw mit ain phenbert semel zu kauffen*). Žalitev je najbrž namigovala na Tomanovo poklicno nesposobnost, saj bi sicer imel za več kot le za nekaj zemelj.

35 Kot je mdr. določal trški red za zgornještajerski (Bad) Aussee iz leta 1568, sodnik in svet nista smela trpeti nobene *wissentliche veindschaft*, če sta vedela zanjo (Mell & Müller, 1913, 12).

Slika 8: *Pretep med ženskami v Rimu*, Bartolomeo Pinelli, 1807–8 (Wikimedia Commons).

Toman žalitve ni hotel trpeti, četudi bi bil zato ob denar,³⁶ in je sodišče prosil za pomoč. Wolfgang je obtožbe zavrnil, češ da ni on razžalil Tomana, temveč Tomanova žena njega, ko mu je bila začasno mojstrica oziroma gospodarica (*maisterin*) – morda stanodajalka pomočniku kot mojstrova žena – in mu med nekim ostrim preprirom (*aufruer*) v svoji hiši zabrusila: »Ej, ti potuhnjenec, bi me danes rad spravil ob moža?! Vzemi denarič in si idi na ptujski most po žemlje!«³⁷ Toman je Wolfgangovo ženo nato ozmerjal s kurbo, ta pa mu je vrnila, da je on potem prevarant ([*spitzpueb*]); žaljivka na ravni tiste s tatom, saj je pomenila popolno nasprotje poštenosti in zaupanja. Nato je Tomanova žena skozi okno nadrla Wolfganga, da je potuhnjenec (*schalkh*) in zlobnež (*poswicht*), Toman pa je prihitel s kladivom v roki in mu zabrusil, da je »v enem prstu boljši kot on v celem telesu«.³⁸ Z zavrnitvijo obtožb je Wolfgang terjal poravnavo za tožbo in žalitve, a je Toman zavrnil njegovo protitožbo (trditve), Wolfgang pa je dejal, da opravičilo ni ustrezno oziroma dovolj (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 35v–36r, 24. januar 1522).

36 Morda denar za vložitev tožbe, odvnetika ipd. stroške ali zaradi globe, če resnih obtožb ne bi dokazal.

37 [E]ŷ du schalkh du hettest mich gern heut vmb mein man pracht nim ain phenig vnd gee gen Petaw prug ain phenbert semel [kauffen] (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 36r, 24. januar 1522).

38 [I]n einen finger feiner dan er in allem seinen leib (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 36r, 24. januar 1522).

Javne žalitve, grožnje, tožbe in protitožbe ter klicanje sodišča na pomoč jasno izpričujejo konec dobrega sosodstva, četudi brez izrecne omembe sovražnosti. Ta se je med družinama nadaljevala in na praznik sv. rešnjega telesa istega leta (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 58r, 29. avgust 1522), tj. 19. junija, eskalirala v nasilje. Čeprav je po januarju najverjetneje prišlo vsaj do poskusa (izvensodne) pomiritve, iz te ni bilo nič. Zadeva se je pred mestni svet vrnila v začetku avgusta, ko je Wolfgangova žena tožila Toman, da jo je grobo pretepel in zbrcal, pri čemer je poudarila, da raje izgubi 50 goldinarjev, kot pa da trpi tako žalitev (*schmach*) (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 55v, 6. avgust 1522). Konec meseca so svétniki zaslišali sedem prič dejanja. Prvi je pričal Andrej Zbalnik (*Swolnikh*), delavec Jošta Greinerja pri Wolfgangovi hiši, ki je spopad (*gefachts*) zamudil, ker je bil na južini (*jawse*). Ob vrnitvi je od Wolfgangove žene izvedel, da sta jo Toman in njegova žena pravkar pretepla, pri čemer ni skoparila z najhujšimi zmerljivkami, ki jih je pisar, kot je bilo v 16. stoletju še običajno, vestno zabeležil. Za pretepeno je bil Toman cepetavček (*strampf*), potuhnjenec, tat, izdajalec in zlobnež, njegova žena pa zakonolomna kurba, s katerima se je, kot si je očitala, pustila spraviti v pobalinstvo (*puebgeweben*). Kot vse priče, se je Zbalnik moral izjasniti, ali je s katero stranjo v sorodu, ali ga je kdo podkupil, mu povedal, kako naj priča in podobno, a je vse zanikal. Ni pa pričal Greiner, ki naj bi bil prisoten skupaj s svojimi preostalimi delavci. Med njimi je morda bil Primož Čavle, ki je pred Wolfgangovo hišo sekal les, ko mu je fant Linharta Zlatenška (*Slatenschekh*) zaklical, da Wolfgang Šmid pretepa svojo ženo. Vendar se je zanj zmenil šele, ko mu je rekel, naj pohiti, ker Toman Šmid pretepa Wolfgangovo ženo. Medtem ko se v pretep med zakoncema ni želel spuščati, je bil Čavle dolžan posredovati v nasilju med sosedi. Pohitel je k Wolfgangovi hiši, kjer je Toman s kladivom tolkel Wolfgangovo ženo, ter ju spravil narazen, a je ženska skočila v Toman in ga zmerjala, da ji je »zlobnež in potuhnjenec« ukradel neko oblačilo. Nato ju je še enkrat spravil narazen, Toman pa mu je kazal, da mu je raztrgala neki kos obleke (*goll*). Andrej Zafranec ali Žafranič (*Saffranitz*) je povedal enako kot Zbalnik, le Tomanova žena mu je bila krstna botra. Četrty je pričal Pavel Šmid (morda sorodnik ene ali obeh strani), ki mu je žena povedala, da sta Tomanova in Wolfgangova žena druga drugo zmerjali s kurbo, nakar je prišel Toman in nasprotnico udaril s kladivom. Malce širši kontekst je podal neki Gregor, ki je videl, kako je Wolfgangova žena iz svoje hiše prišla z loncem v roki in odšla k vodi, kjer so ženske prale. Med njimi Zbalnikova sestra (sorodstvo, ki ga je Andrej zamolčal), ki ji je Wolfgangova žena zahrbtno (*hindterwertling*) vrgla lonec v hrbet, da se je razbil in jo porezal. Blizu je stala Tomanova žena, ki si je sušila lase, in Wolfgangovi navrgla: »Moja ljuba soseda, zakaj jo obmetavaš, mar nihče ne more imeti miru pred tabo?«³⁹ Ta ji je zabrusila, da je, »zakonolomne kurbe«, to nič ne briga, Tomanova žena pa nazaj, da naj te besede dokaže. Andrej Krajnc (*Krainetz*), ki je edini podal datum dogodka, je slišal zgolj žalitve. Naposled je Lovrenc, mežnar v stolnici sv. Nikolaja, povedal, kako so žalitve prešle v fizično nasilje: Toman je Wolfgangovo ženo vrgel ob tla in jo

39 [M]ein liebe nachperin warumb werft ir sy es kan nymants vor dein rue haben (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 58r, 29. avgust 1522).

udaril s kladivom, nato pa jo pobral, a ga je ozmerjala s potuhnjenjem in zlobnežem ter se zapodila vanj, zato jo je spet pobil na tla in udrihal po njej, dokler ju ni ločil Čavle. Mestni svet je konec avgusta razsodil (*zw recht gesprochen*), da Wolfgangova žena ni dokazala drugega, kot da je prizadela čast Tomana in njegove žene, zato se je morala zakoncema »za Božjo voljo« na rotovžu javno opravičiti, ta pa sta ji morala odpustiti. Nato se je morala udariti po ustih in reči »storila sem po krivici in o njiju ne vem nič nečastnega, zgolj poštenje«.40 Obredno samoponižanje so svétniki nadgradili še s ponižanjem – po vseh treh mestnih trgih je morala nositi *flaschen*, kamne v obliki steklenic, ki so jih ženske kot kazni za razne prestopke morale nositi določen čas ali določeno razdaljo (Strodtman, 1756, 197). Tudi Toman se je moral poravnati za udarce s kladivom. Preostalo pomiritveno obredje ni bilo zabeleženo, kar pa ne pomeni, da ga niso izvedli (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 57r–58v, 29. avgust 1522).

Sramotilna kazen⁴¹ za Wolfgangovo ženo, ki je bila onkraj restorativnega obredja po običaju, pomeni, da so jo določili za glavno krivko za eksalacijo spora. K temu je bržkone prispeval tudi napad na nasprotnico, kajti za ženske je bilo fizično nasilje tudi v primerih obrambe časti nečastno (Pohl, 2003, 29). Pomen »ofenzivnosti« ali »defenzivnosti« udarcev in žalitev, ki je bil v takih primerih ključen za dosoditev (glavne) krivde, je razviden tudi iz drugega, stoletje mlajšega primera.

Na začetku julija 1615 je vdova Marija Weixlbraun tožila Janeza Kajzla (*Kheisell*) in njegovo ženo, ker sta jo zmerjala s kurbo in jo obtožila, da naj bi k njej skozi vrt, torej naskrivaj, hodil sin deželnega vicedoma. Vdova je mestni svet pozvala, naj ju obsodi (*condemniere*), svoj lahkomišelnosti izliv žalitev (*vnbesunnerer weiß außgossene iniuri*) pa naj dokažeta ali prekličeta oziroma se zanj zagovarjata pred sodiščem. Hkrati je trdila, da je Kajzl brez časti (*infamierte person*), ker naj bi ponaredil neko zadolžnico, in je tudi zato zahtevala, naj se ga obravnava *criminaliter*, verjetno po Malefičnih svoboščinah ali po *Carolini*. Pri tem jo je podprl sorodnik Peter Waz, ki naj bi ga Kajzel pred nekaj meseci zmerjal na sodišču, nakar besed ni ne preklical niti se zanje opravičil, zato naj bi namerno ostal nečasten. Kajzlovo zavrnitev teh obtožb je Waz vzel za novo razžalitev in kot plemič zahteval obravnavo pred deželnim upraviteljem. Hkrati je Kajzel skušal zavleči postopek zaradi Marijine obtožbe, češ da nima odvetnika, vendar so svétniki pristali zgolj na krajšo predstavitev zadeve z Wazem, glede vdovinih obtožb pa sta se z ženo morala zagovarjati še isti dan. Tedaj je Kajzlova žena priznala, da je nasprotnico zmerjala, a naj ne bi govorila o vicedomovem sinu (kar bi bila zelo tvegana obtožba), temveč »le« o njegovih ljudeh, povrhu pa naj bi vdovi s tem zgolj vrnila za njene žalitve s kurbo, ki naj bi jo biriči odnesli od doma. Sočasno je od vdove zahtevala, naj te besede dokaže ali pa jih prekliče. Marija je vztrajala pri tem, da jo je najprej razžalila Kajzlova žena in da morata z možem dokazati svoje besede ali pa jih preklicati in se javno opravičiti, s pomenljivim pridržkom, da razen tega (žalitev) o njej ne ve povedati nič neprimernega. Kajzlova žena je šla v protinapad s težjo obtožbo. Ne le, da jo je vdova Weixlbraun ozmerjala, temveč jo je

40 [Ich hab in vnrechts than vnd ich wis nichts vnerlichs von innen nur dan erberkhaÿtt (LJU 488, Cod. I/1 (1521–1526), fol. 58v, 29. avgust 1522).

41 O kazenskopravnem položaju žensk v Malefičnih svoboščinah Ljubljančanov Kambič, 2021.

na ulici pričakala v zasedi in napadla z udarci. Torej ne v afektu, ampak namerno, v sovražnosti. Razen tega pa tudi ona o nasprotnici ni vedela nič nečastnega. Tudi Kajzel je priznal, da je vdovo ozmerjal s kurbo, čeprav za to ni imel dokazov, pri tem pa poudaril, da je to rekel v jezi (*lautter zorn*), ker je njegovo ženo napadla z besedami in udarci. Ženski sta s poudarkom, da imata nasprotnico sicer za častno žensko, bržkone (obredno) izrazili pripravljenost na poravnavo, h kateri so svétniki vsako stran posebej tudi pozvali. Nasprotniki so se poravnali še istega dne, ob običajnem zagotovitlu mestnega sveta, da s tem ni bila prizadeta njihova čast, ter svarilu, da bodo za kršitev poravnave z besedami ali dejanji plačali globo, in sicer 100 zlatih dukatov. Nato so si podali roke, se drug drugemu opravičili in bili spet razglašeni za prijatelje. Vendar v četrtek sklenjeno »prijateljstvo« ni preživelo do naslednjega tedna. Že v ponedeljek je vdova svétnikom naznanila, da je Kajzlova žena prekršila *ex officio* poravnano razžalitev, in pozvala, naj svet županu ukaže njeno aretacijo. Prav tako naj se ji Kajzel za žalitve še ne bi opravičil, zato naj jih dokaže ali pa da ustrezno zadoščenje (*satisfaction*). Ta je sicer ponovil, da je svoje žalitve izrekel v obrambi (*defensiue*), ne v napadu (*offensiue*), ker je vdova pretepala njegovo ženo, a je Marija vztrajala pri svojem. Kajzel se ji je naposled ali spet javno opravičil, njegova žena pa je zanikala, da bi vdovo vnovič razžalila in s tem kršila poravnavo. Mestni svet je ostal pri prvotnem dogovoru, ki sta ga ženski (znova) potrdili s stiskom rok (LJU 488, Cod. I/23 (1615), fol. 117v–119v, 9. julij 1615; LJU 488, Cod. I/23 (1615), fol. 121v–122r, 13. julij 1615).

Vse sovražnosti niso bile poravnane tako hitro. Brivec oziroma padar Janez Jurij Seršič (*Serschitsch*) in Adam Weiss sta se sredi 17. stoletja dajala štiri leta, ker je Weiss padarja očitno posebej hudo razžalil. Ko je zoper Seršiča kako leto po začetku spora, ki sta ga vodila zlasti pred mestnim svetom, izvlekel še messer, je padar terjal kar 1.000 zlatih dukatov odškodnine. S tem je izrazil zlasti svoje ogorčenje, saj je ob poravnavi sredi aprila 1663 od Weissa prejel zgolj 55 zlatih dukatov. Do poravnave skoraj ne bi prišlo, saj je Weiss, kot je priznal, pogodbo prvič površno podpisal zaradi zagrenjenosti (*verbitterten gemüeth*), nakar mu je Seršič zagrozil z rubežem, zato je moral znova posredovati mestni svet (LJU 488, Cod. I/30 (1659), fol. 217r, 12. december 1659; LJU 488, Cod. I/31 (1660), fol. 158r–v, 5. september 1660; LJU 488, Cod. I/33 (1633), fol. 75r–v, 13. april 1663). Morda je bila razžalitev povezana z dvobojem (*duel*), v katerem sta se leta 1652 spopadla Seršič in trgovski pomočnik Andreas Pototschnikher iz Gradca. Kaže, da je slednji v dvoboju ubil nekega Seršičevega človeka, a je bil kasneje pomiloščen. Seršič je konec julija 1653 od Dominika Brogiola kot Pototschnikherjevega poroka terjal 1.000 zlatih dukatov odškodnine za »umor« (uboj) in razžalitev (*mordtschlag vnd iniuri*), vendar se je izplačilo zavleklo. Ni znano, kako se je zadeva razpletla, ni pa verjetno, da bi Seršič prejel zahtevani znesek (LJU 488, Cod. I/28 (1653), fol. 118v, 20. junij 1653; LJU 488, Cod. I/28 (1653), fol. 163v, 23. avgust).

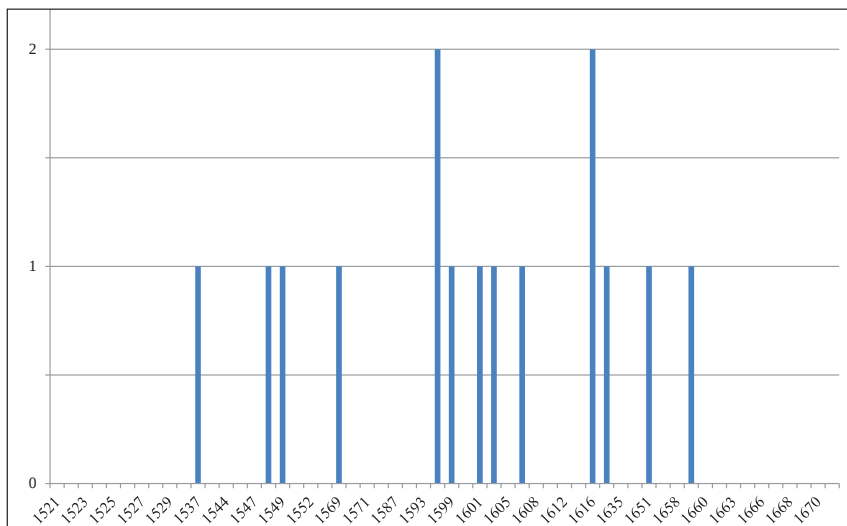
DIMENZIJE SOVRAŽNOSTI

Kljub upoštevanju njenih ključnih sopomenk je bila sovražnost v analiziranih zapisnikih le redko izrecno protokolirana, sedemkrat v 16. in osemkrat v 17. sto-

letju, vendar majhnost vzorca premošča dolg časovni razpon njene rabe (slika 9). Analiza primerov pokaže, da se je v Ljubljani še vsaj v pozno 17. stoletje ohranila predvsem tradicionalna raba pojma sovražnosti kot z nasilnim povračilom tesno povezanega javnega izraza neprijateljstva in nesloge, nasprotja (ne le) meščanskih vrednot miru, enotnosti in dobrega sosodstva.

Osrednji forum pomiritve, neredko pa tudi vodenja sovražnosti, je bil v zgodnjenovoveški Ljubljani magistrat. Pri tem so župan, mestni sodnik in svétniki, enako kot sosodje (družina, četrt, ceh, bratovščina) ter do neke mere še duhovščina, delovali zlasti kot posredniki, ki so sprte strani skušali povesti k poravnavi in pomiritvi. V posebej ostrih sporih tudi s siljenjem v obnovo prijateljstva po uradni dolžnosti (*ex officio*), kar velja razumeti kot ukaz ali sodni mir oziroma premirje. Od petnajstih primerov bolj ali manj izrecnih sovražnosti jih je bilo z opravičilom, rokovanjem in obnovo prijateljstva pomirjenih šest, en dodatno utrjen s pogodbo (uboj Rottheüserja), en primer se je sprva izjalovil (Hoff-Bonnicelli), po enkrat je bil krivec po pomiritvi izgnan (Einkat za grožnje) oziroma poslan na težko delo (Privec za uboj), razplet petih primerov pa ni znan (vzajemna odpoved miru Kache–Tišler, steklarjeve grožnje vdovi ubitega, Squarzonove grožnje Strennerju, Görzerjeve grožnje Nadalu, »znana sovražnost« med Schwiizerjem in vdovo Ugga). Podobno je v izbranih primerih sovražnosti, ko ta ni bila izrecno zabeležena, dveh v 16. in petih v 17. stoletju: štirje primeri poravnave z opravičilom, enkrat z zabeleženim stiskom rok ter obnovo prijateljstva (zakonca Schwizer–vdova Weixlbraun), enkrat utrjenim s pogodbo (Weissova razžalitev Seršiča), enkrat z odrekom sovražnosti (Černe–Pellizarol), enkrat z obrednim samoponižanjem in ponižanjem kot kaznijo (spor med Šmidi), enkrat brez podrobnosti (Mohorčič–Cornion) ter dva primera z neznanim izidom, a najbrž brez težje kazni (Tiffre–Gregor za udarce in napad) oziroma usmrtitve (Veitl za uboj). Zgolj v zadnjem primeru so sorodniki žrtve maščevanje želeli doseči »po rablju«, z zahtevo po krvnosodnem postopku, a očitno je to bil le pritisk za ugodnejšo poravnavo, ki je od Veitla (sprva) niso prejeli po običaju. Vsekakor se v glavnem mestu vojvodine Kranjske še v pozno 17. stoletje kot osrednji mehanizem ali praksa preprečevanja ter pomiritve sovražnosti kažeta posredovanje in/ali pritisk avtonomnih mestnih oblasti ob sodelovanju sosodov.

Jezik sovražnosti in pomiritve, vključno z gestami kot neverbalno komunikacijo, je neločljivo povezan z njuno emocionalno razsežnostjo. V analiziranih primerih so sprte strani sovražnost pričakovano pogosto opredeljevale s sopomenkami, ki so izražale zamero (*vnguette*, *vnnwillen*, *widerwille*) oziroma neslogo (*vneinigkeit*), zagrenjenost (*(v)erbittert*) in jezo (*gehäßig*, *grollen*, *hadertsichtig*), podobno kot v srednjem veku. Tedaj je jeza (lat. *ira*) praviloma opredeljevala stanje formalne sovražnosti med sosodi (Bossy, 1985, 35–36), naglavni greh pa bolj v povezavi z nebrzdanim besom. Dihotomijo med jezo kot blaznostjo zaradi krivice ter upravičeno oziroma pravično jezo (lat. *ira iusta*) kot uravnovešenim izrazom krivice so poznali že vsaj od antike (Dixon, 2020). Čeprav se je bil časten mož dolžan odzvati na krivico oziroma sramoto, po potrebi tudi z nasiljem, da je obdržal svojo čast

Slika 9: raba pojma sovravnost in ključnih sopomenk v zapisnikih mestnega sveta v letih 1521–1671.

oziroma moškost, so njegova čustva in dejanja pri tem morala ostati v ravnovesju. To ga je ločevalo od mladeničev in žensk, baje podvrženih nebrzdanim strastem. Jeza častnih mož in njihove sovravnosti niso smele biti (zgolj) refleksi, temveč so morale biti upravičene in služiti pravici, ki naj bi jo častni možje iskali trezne glave, vselej pripravljeni na pomiritev. Seveda to ne pomeni, da čustva nikoli niso prevladala, saj je lahko bila meja med upravičeno jezo in napadom besa zelo tanka. Že za dosego zadoščenja, sploh brez tvegane uporabe nasilja, je jeza morala delovati prepričljivo (Miller, 2017), naj je bila še tako formalizirana. V zgodnjem novem veku, tudi pod vplivom spremenjenega odnosa osrednjih oblasti ter izobražencev do maščevanja (Broggio, 2015, 47–50), se je upravičevanje fizičnega in verbalnega nasilja z jezo počasi spremenilo iz zagovora pravične jeze kot razumne obrambe časti v zagovor nasilja kot posledice nenadnega izbruha besa in začasne izgube razuma. Uspešen zagovor je pomenil vsaj blažjo kazen, zlasti če je obtoženec sicer veljal za častno osebo (Pohl-Zucker, 2018).

V analiziranih zapisnikih so trije primeri sklicevanja na bes (*zorn*) ob opravičilu za (raz)žalitev. Ob Kajzlovem vdovi Mohorčič leta 1615 sta se na enako čustveno stanje sklicevala še Anton Gajan (*Gayan*) leta 1551 ob opravičilu mestnemu svétniku Andreju Furestu, ki ga je zaradi rubeža volov razžalil z roparjem, in Mihael Eitischperger leta 1588 Sebastijanu Andrejčiču (*Andreizitsch*) zaradi nekih žalitev (LJU 488, Cod. I/8 (1551–1552), fol. 3r–4v, 2. januar 1551; LJU 488, Cod. I/13 (1587–1588), fol. 127r, 8. avgust 1588).

Pomiritev sovravnosti so demonstrirali čustva, geste in besede, ki so izražali ponižnost ter naklonjenost, zlasti prijateljstvo, odpuščanje, dobro sosodstvo,

enotnost in ljubezen. Z opravičili, izrecno obnovo prijateljstva in rokovanjem je bila komunikacija pomiritve v Ljubljani 16. in 17. stoletja enaka tisti drugod po Cesarstvu (npr. Scheutz, 2007, 55–56). Kaže, da so formalizirana pripravljenost na pomiritev bile tudi besede, da tožnik o toženem ne ve nič nečastnega razen tistega, glede česar ga toži, kot sta druga o drugi pred pomiritvijo trdili Kajzlova žena in vdova Weixlbraun. Najdlje se je v glavnem mestu Kranjske obdržal stisk rok kot starodavna gesta sklepanja pogodb (Schmitt, 2000, 108–109), poljub miru kot ključna gesta pomiritve sovražnosti v srednjem veku (Petkov, 2003) pa je tam do dvajsetih let 16. stoletja očitno že prišel iz rabe, medtem ko objem kot »vmesna faza« (Carroll, 2016, 128–130) v analiziranih zapisnikih ni dokumentiran. Z izjemo žene Wolfganga Šmida, ki se je morala zaradi žalitev udariti po ustih, velja enako za izrecne oblike samoponižanja storilca, ki je bilo temeljni restorativni obred pomiritve, ki je povrnil čast oškodovane strani in storilca ter omogočil njegovo reintegracijo v skupnost (Darovec, 2017b). Odpuščanje storilcu je izrecno zabeleženo le pri poravnavi med Šmidi, čeprav je bilo neločljivo povezano z opravičilom. Tudi slednje velja jemati kot obliko (samo)ponižanja, saj so morali mestni svétniki mdr. v sporu za Sallitingerjevo dediščino ter med Hoffom in Bonicelijem poudariti, da poravnava ni bila zoper čast sprtih strani. Ob gestah pomiritve so se v zgodnjeno-voveški Ljubljani, vsaj v segmentu, ki se je vršil na rotovžu, ohranile tudi nekatere ključne tradicionalne besede: razglasitev sprtih strani za dobre prijatelje, s čimer niso več bili sovražniki ali neprijatelji.

Ob pomiritvi z nasprotnikom ali družino žrtve ter s skupnostjo oziroma njenimi oblastmi je bila v krščanstvu ključen element pomiritve sovražnosti tudi pokora kot sprava z Bogom (Oman, 2021, 46). V zahodnem krščanstvu je do preloma prišlo v 16. stoletju v protestantskih deželah, ker zlasti luteranski teologi z zadoščenjem v obredju pomiritve niso hoteli imeti nobenega opravlja (Carroll, 2016, 133); češ da, rečeno s Trubarjevimi (2014, 26, 48) besedami, že *Crifus sam shnega Martro Smertio, obena druga rezh, ne Suetnik, ie ufem Vernim dobil inu saslushil Odpustig ufeh Grehou* ter postal *Srednik Spraulauez ufeh ludy*. A ker je pokora že v srednjem veku prejela tudi posvetne konotacije (Bossy, 1985, 45, 48), so jo tudi luteranske mestne oblasti v Cesarstvu obdržale kot sankcijo za prestopke. Zato v Ljubljani tudi v drugi polovici 16. stoletja, ko so magistrat pretežno obvladovali protestanti (Umek & Kos, 2003, 8), ne bi bila nenavadna. V ohranjenih zapisnikih je (nedoločena) pokora (*geistliche bueß*) ob pomiritvah⁴² sporov sicer zabeležena dvakrat leta 1594, obakrat za uboj: Dominika (*Domenigo*) Rohsa⁴³ za neznano žrtev (LJU 488, Cod. I/15 (1594), fol. 73r–74v, 28. marec 1594) in Privčeva za Kačarja.

42 Še pet primerov pokore kot sankcije je zabeleženih v 17. stoletju: leta 1608 s strani ceha za kršitev cehovskih pravil ter s strani sodišča in knezoškofa za materino nenaklepno zadušitev otroka, nato s strani sodišča leta 1612 za krajo in leta 1616 dvakrat za nečistovanje (LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 60v–61r, 18. april 1608; LJU 488, Cod. I/20 (1608), fol. 151r–152r; 3. november 1608; LJU 488, Cod. I/22 (1612), fol. 76r, 18. maj 1612; LJU 488, Cod. I/24 (1616), fol. 272r–v, 18. november 1616).

43 Rohso je tedaj neuspešno prosil za sprejem med ljubljanske meščane (LJU 488, Cod. I/15 (1594), fol. 73r–74v, 28. marec 1594), zato se uboj ni nujno zgodil pod jurisdikcijo ljubljanskega krvnega sodnika.

Tradicionalne spolno določene vloge v sovražnostih v analiziranih primerih ne odstopajo od pričakovanj. Grožnje z orožjem, požigom in ubojem so sicer prišle zgolj s strani moških, pri čemer je zlasti Görznerjevo ravnanje temeljilo na s potenco neločljivo povezani moški časti (Carroll, 2020, 665; Glavina, 2021, 543), a fizično nasilje ni bilo izključna domena moških. To kažeta tudi napada vdove Weixlberger na Kajzlovo ženo oziroma žene Wolfganga Šmida na Zbalnikovo sestro. Kljub temu so Ljubljanke svoje sovražnosti praviloma vodile z govoricami, klevetanjem, žalitvami in tožbami, kot večina žensk v poznosrednjeveški in zgodnjenovoveški Evropi (Bossy, 2000), čeprav so tudi moški enako vneto uporabljali verbalno nasilje in tožbe.

SKLEP

Analiza zapisnikov mestnega sveta iz let 1521–1671 kaže, da se je v Ljubljani še globoko v 17. stoletje ohranila predvsem tradicionalna raba pojma sovražnost kot z nasilnim povračilom tesno povezanega javnega izraza neprijateljstva in nesloge, nasprotja (ne le) meščanskih vrednot miru, enotnosti in dobrega sosodstva. Pri tem so tudi besedišče, čustvovanje in spolne vloge v sovražnostih ostali v tradicionalnih okvirjih. Čeprav v obravnavanih primerih ni vselej izbruhnilo fizično nasilje, je v sovražnostih vedno grozilo, četudi so jih primarno vodili pred mestnim svetom ali sodiščem. K dolgemu obstoju tradicionalnih praks reševanja sporov, z osrednjo vlogo mediacije skupnosti in njenih (lokalnih) oblasti v sporih, so pripomogle prav avtonomne mestne oblasti, ki so te mehanizme ohranjale s težnjo po preprečevanju in pomiritvi sovražnosti ter reintegraciji sprtih strani v skupnost, čeprav kdaj pod grožnjo sankcij. Pred odpravo avtonomije lokalnih sodišč v poznem 18. stoletju, v Ljubljani leta 1791 (Golec, 2005, 141), se to bržčas ni spremenilo, čeprav je bil proces v mestih najverjetneje precej hitrejši⁴⁴ kot na podeželju. Četudi analiza zapisnikov mestnega sveta ne poda celotne slike odnosa do sovražnosti oziroma maščevanja v Ljubljani v obravnavanem času, saj se številni niso ohranili, predvsem pa noben malefični, je dolga raba tradicionalnih praks v mestu primerljiva z ugotovitvami študij drugod po Evropi in na Slovenskem (Oman, 2021, 111 sl.; Darovec, 2018). Te kažejo na počasno uveljavljanje prepovedi maščevanja ter na še počasnejšo marginalizacijo njegovega (za)ključnega obredja pomiritve, vsaj dokler so ga lokalne oblasti lahko uspešno uporabljale za ohranjanje miru, reda in ravnotežja moči v skupnosti oziroma so to dopuščale osrednje oblasti.

44 Še leta 1770 je gorska veča nekje na Dolenjskem v primeru uboja, ki je bil posledica pretepa, dosodila, naj se storilec poravna z družino žrtve, nakar naj bi prisledniki poskrbeli, da ne bo prišel pred deželno sodišče, kjer bi mu dosodili težjo kazen (Dolenc, 1935, 417). Vsaj ponekod ob gorenjsko-štajerski meji se je še globoko v 19. stoletje ohranilo tudi starodavno obredje pomiritve sovražnosti z rokovanjem in vzajemno napitnico, če so eskalirale in pretepe, saj se zanje nasprotnika ni spodobilo tožiti na sodišču (Polec, 1945, 47, 50).

NEIGHBOURS AND ENEMIES: DISPUTE SETTLEMENT BEFORE THE LJUBLJANA TOWN COUNCIL IN THE EARLY MODERN PERIOD (1521–1671)

Žiga OMAN

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment,

Čentur 1f, 6273 Marezige, Slovenia

e-mail: ziga.oman@irris.eu

SUMMARY

This paper addresses enmities between burghers and other inhabitants of early modern Ljubljana, documented in town council records from 1521 to 1671. In traditional dispute settlement, the concept of enmity was closely related to violent retribution, which was antithetical to the ideals of urban communities, which since the Middle Ages had been established upon the renunciation of the right to feud. Focused on the conception of enmity in the Carniolan capital following the general prohibition of feuding in 1495, the paper analyses the role, language and emotional dimension of traditional practices of dispute settlement, their intertwinement with court proceedings and coexistence with criminal law. While town council records cannot provide a complete picture of the attitude towards enmity or feud in early modern Ljubljana, as no criminal court records survive, they are an important source for understanding social relations more broadly and, in particular, the manner in which everyday enmities that undermined ideals of neighbourliness were mediated by the secular authorities. The analysis shows that in Ljubljana the traditional conception of enmity as a public expression of hostility and discord – the opposite of the urban values of peace, concord and good neighbourliness – remained in use well into the seventeenth century, despite its normative prohibition, as did the traditional terms and emotions expressing this relationship, especially ‘resentment’, ‘bitterness’ and (just) ‘anger’, while ‘rage’ seems to have still been used very rarely to justify transgressions of social norms. Although physical violence did not always erupt in the investigated cases, and remained limited when it did, it was a viable threat in enmities, even when they were largely carried out before the town council or court. These were the central fora for both conducting and settling enmities among burghers, as well as other lay non-noble inhabitants of early modern Ljubljana. Underpinned by community mediation in disputes, the burgomaster, town judge and councillors principally acted as mediators and arbiters, attempting to lead conflicting parties to settlement before enmity was exacerbated into violence – in particularly bitter cases by forcing them to settle ex officio under threat of sanctions (heavy fines, prison sentences) or even ‘harsher’, i.e. corporal punishment. The council and court also retained traditional expressions of renewed friendship and neighbourliness, (mutual) public apologies and handshakes to demonstrate reconciliation between the parties. Consequently, the autonomous town authorities were instrumental for the long perseverance of traditional practices of dispute settlement in Ljubljana, which is comparable to findings elsewhere in Europe.

Key words: enmity, vengeance, feud, honour, violence, mediation, peacemaking, punishment, dispute settlement, burghers, townspeople, town council, Ljubljana, sixteenth century, seventeenth century

VIRI IN LITERATURA

- AS 1** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), Vicedomski urad za Kranjsko (fond SI AS 1).
- AS 721** – ARS, Gospostvo Bled (fond SI AS 721).
- Beam, Sara (2020):** Violence and Justice in Europe: Punishment, Torture and Execution. V: Antony, Robert, Carroll, Stuart & Caroline Dodds Pennock (ur.): Cambridge World History of Violence. Vol. III: 1500–1800 CE. Cambridge, Cambridge University Press, 389–407.
- Behrisch, Lars (2007):** Social Control and Urban Government: The Case of Goerlitz, Fifteenth and Sixteenth Centuries. *Urban History*, 34, 1, 39–50.
- Blauert, Andreas (2000):** Das Urfehdedwesen im deutschen Südwesten im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. Tübingen, bibliotheca academica Verlag.
- Bossy, John (1985):** Christianity in the West 1400–1700. Oxford, Oxford University Press.
- Bossy, John (2000):** Thinking with Clark. *Past and Present*, 166, 1, 242–250.
- Bossy, John (2004a [1998]):** Peace in the Post-Reformation. The Birkbeck Lectures 1995. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bossy, John (2004b):** Practices of Satisfaction, 1215–1700. *Studies in Church History*, 40, 106–118.
- Broggio, Paolo (2015):** Narrazioni della vendetta e della giustizia: articolazioni di potere, cultura politica e acculturazione religiosa nell'Europa della prima età moderna. *Krypton*, 56, 5–6, 41–56.
- Carroll, Stuart (2016):** Revenge and Reconciliation in Early Modern Italy. *Past and Present*, 233, 101–142.
- Carroll, Stuart (2017a):** From Feud to Enmity. *Acta Histriae*, 25, 2, 433–444.
- Carroll, Stuart (2017b):** Thinking with Violence. *History and Theory*, 55, 23–43.
- Carroll, Stuart (2020):** Violence, Civil Society and European Civilization. V: Antony, Robert, Carroll, Stuart & Caroline Dodds Pennock (ur.): Cambridge World History of Violence. Vol. III: 1500–1800 CE. Cambridge, Cambridge University Press, 660–678.
- Carroll, Stuart & Umberto Cecchinatto (2019):** Violence and Sacred Space in Early Modern Venice. *Acta Histriae*, 27, 4, 561–580.
- CCC (1532):** K. Karls deß V., vnd deß h. Roemischen Reichs Peinlichs Gerichts Ordnung = Constitutio Criminalis Carolina. Frankfurt am Main, Nicolai Bassaei Erben, 1609.
- Darovec, Darko (2017a):** Faciamus vindictam: maščevalni umor in oprostilna sodba v Landarju leta 1401 med obredom maščevanja ter akuzatornim in inkvizitornim sodnim procesom. *Acta Histriae*, 25, 3, 653–700.
- Darovec, Darko (2017b):** Blood Feud as Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution. *Acta Histriae*, 25, 1, 57–96.
- Darovec, Darko (2018):** Fajda med običajem in sodnim procesom: primer krvnega maščevanja v Kopru leta 1686. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, Series historia et sociologia*, 28, 3, 451–476.

- Darovec, Darko (2020):** Prisege zvestobe istrskih mest v 12. stoletju. *Studia Historica Iovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije*, 20, 3, 655–687.
- Dean, Trevor (2007):** Italian Medieval Vendetta. V: Netterstrøm, Jeppe Büchert & Bjørn Paulsen (ur.): *Feud in Medieval and Early Modern Europe*. Aarhus, Aarhus University Press, 135–145.
- Dimitz, August (1875):** Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung. Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erzherzogs Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Ljubljana, Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg.
- Dixon, Thomas (2020):** What is the History of Anger a History of? *Emotions: History, Culture, Society*, 4, 1–34.
- Dolenc, Metod (1935):** Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: sostavni očrt. Ljubljana, Akademsko založba.
- Eibach, Joachim (2007):** Burghers or Town Council: Who Was Responsible for Urban Stability in Early Modern German Towns? *Urban History*, 34, 1, 14–26.
- Eibach, Joachim & Raingard Esser (2007):** Introduction: Urban Stability and Civic Liberties. *Urban History*, 34, 1, 5–13.
- Eisner, Manuel (2003):** Long-Term Historical Trends in Violent Crime. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30, 83–142.
- Fabjančič, Vladislav (1944–45):** Ljubljanski krvniki. Smrtne obsodbe in tortura pri mestnem sodišču v Ljubljani 1524–1775. *Glasnik Muzejskega društva za Kranjsko*, XXV–XXVI, 88–104.
- Fabjančič, Vladislav (2003):** Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820. 2. zvezek, Župani in sodniki: 1504–1605. Ur. Umek, Ema, Kos, Janez, Žabota, Barbara & Damjan Hančič. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Fabjančič, Vladislav (2005):** Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820. 3. zvezek, Župani in sodniki: 1605–1650. Ur. Žabota, Barbara & Damjan Hančič. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- Frauenstädt, Paul (1881):** Blutrache und Totschlagssühne im Deutschen Mittelalter. Leipzig, Duncker & Humblot.
- Glavina, Tilen (2021):** The Duel: Honour and Aesthetic of Early Modern Masculine Violence. *Acta Histriae*, 29, 3, 531–560.
- Golec, Boris (2005):** Ljubljanski malefični red iz leta 1514 v sodni praksi. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red*. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 139–163.
- Grahornik, Matjaž (2022):** Tragičen vstop v novo leto: smrt Franca Jožefa grofa Herbersteina v dvoboju 2. januarja 1713. *Acta Histriae*, 30, 2, 263–296.
- Hader** – <https://www.dwds.de/wb/dwb/hader> (zadnji dostop: oktober 2022).
- Hochbach, Gustav (1844):** Beitrag zur Geschichte des deutschen Strafrechts insbesondere der bambergischen Strafgesetzgebung in den Jahren 1507 bis 1515. *Archiv des Criminalrechts. Neue Folge*, 2, 233–273.

- Hozjan, Andrej (2021):** Kranjska v 17. stoletju: od zaključka uskoške vojne do katastrofalne kuge v letih 1680 in 1682. V: Deželak Trojar, Monika (ur.): Janez Ludvik Schönleben v luči novih raziskav. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 17–30.
- Kambič, Marko (2005):** Razvoj kazenskega prava na Slovenskem do leta 1848. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 193–221.
- Kambič, Marko (2017):** Ljubljanske malefične svoboščine v evropskem kontekstu – ob 500 letnici njihove podelitve. *Acta Histriae*, 25, 3, 629–652.
- Kambič, Marko (2021):** Kazenskopravni položaj žensk v zgodnjem novem veku skozi prizmo ljubljanskih Malefičnih svoboščin. V: Ferle, Mojca & Irena Žmuc (ur.): Knjiga, znanje, razum: od protestantizma do razsvetljenstva (1500–1800). Prispevki z znanstvenega posveta ob razstavi, 7. in 8. oktober 2020. Ljubljana, Muzej in galerije mesta Ljubljane, Mestni muzej Ljubljana, 36–55.
- Kocher, Gernot (2005):** Das gesetzgeberische Umfeld der Malefizfreiheiten für die Stadt Laibach/Ljubljana von 1514. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 61–80.
- Kos, Dušan (2016):** Zgodovina morale: 2. Ljubezenske strasti, prevare, nasilje in njihovo kaznovanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Lazar, Tomaž (2017):** Poznosrednjeveški messer – meč malega človeka. V: Miškec, Alenka (ur.): Preteklost pod mikroskopom: naravoslovne raziskave v muzeju. Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 97–102.
- LGK (1535):** Des Herzogthumbs Crainn, vnd der angeraichten Herrschafft vnd Graffschafft der Windischen March, Meetling, Ysterreich, vnd Karst, Lanndtgerichtß-Ordnung, <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ferdinand1535> (zadnji dostop: oktober 2022).
- LJU 488** – Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, rokopisne knjige, Zapisniki mestnega sveta, stara serija (Cod. I) (fond SI_ZAL_LJU/488), <http://zal-lj.splet.arnes.si/project/zapisniki-ljubljanskega-mestnega-sveta-1521-1671/> (zadnji dostop: oktober 2022).
- LMF (1514):** Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn. Reprodukcijska = Reproduktion. V: Kambič, Marko & Nataša Budna Kodrič (ur.): Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red. Ljubljana, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, 17–32.
- Ludwig, Ulrike (2016):** Das Duell im Alten Reich. Transformation und Variationen frühneuzeitlicher Ehrkonflikte. Berlin, Duncker & Humblot.

- Netterstrøm, Jeppe Büchert (2007):** Introduction: The Study of Feud in Medieval and Early Modern History. V: Netterstrøm, Jeppe Büchert & Bjørn Paulsen (ur.): Feud in Medieval and Early Modern Europe. Aarhus, Aarhus University Press, 9–67.
- Miller, William Ian (2012):** Threat. V: Tuten, Belle S. & Tracey L. Billado (ur.): Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White. Farnham & Burlington, VT, Ashgate, 9–27.
- Mell, Anton & Eugen Müller (ur.) (1913):** Steirische Taidinge (Nachträge). Wien, Wilhelm Braumüller.
- Muldrew, Craig (1998):** The Economy of Obligation. The Culture of Credit and Social Relations in Early Modern England. Houndmills, Palgrave.
- Müszen** – <https://www.dwds.de/wb/dwb/muszen> (zadnji dostop: oktober 2022).
- Oman, Žiga (2021):** Maščevanje na Slovenskem v zgodnjem novem veku: sovražnosti in pomiritve na Kranjskem in Štajerskem. Maribor, Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru.
- Petkov, Kiril (2003):** The Kiss of Peace. Ritual, Self and Society in the High and Late Medieval West. Leiden & Boston, Brill.
- Pohl, Susanne (2003):** Uneasy Peace: The Practice of the Stallung Ritual in Zürich, 1400–1525. *Journal of Early Modern History*, 7, 1–2, 28–54.
- Pohl-Zucker, Susanne (2018):** Hot Anger and Just Indignation: Justificatory Strategies in Early Modern German Homicide Trials. V: Gilbert, Kate & Stephen D. White (ur.): Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller. Leiden & Boston, Brill, 25–48.
- Polec, Janko (1945):** Križnikovi odgovori na vprašanja v Bogiščevem »Napotku«. Posebni odtis iz tretjega zvezka Razprav pravnega razreda Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Ljubljana, Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani, Pravni razred.
- Povolo, Claudio (2015a):** Feud and Vendetta. Customs and Trial Rites in Medieval and Modern Europe: A Legal-Anthropological Approach. *Acta Histriae*, 23, 2, 195–244.
- Povolo, Claudio (2015b):** Tradicija pride na dan: razprave iz antropologije prava (16.–18. stoletje). Venezia, Libreria Editrice Cafoscarina.
- Povolo, Claudio (2017):** La pietra del bando: vendetta e banditismo in Europa tra Cinque e Seicento. *Acta Histriae*, 25, 1, 21–56.
- Raggio, Osvaldo (2018 [1990]):** Feuds and State Formation, 1550–1700. The Backcountry of the Republic of Genoa. Cham, Palgrave Macmillan.
- Reinle, Christine (2007):** Peasants' Feuds in Medieval Bavaria (Fourteenth–Fifteenth Century). V: Netterstrøm, Jeppe Büchert & Bjørn Paulsen (ur.): Feud in Medieval and Early Modern Europe. Aarhus, Aarhus University Press, 161–174.
- Ruff, Julius R. (2004):** Violence in Early Modern Europe 1500–1800. Cambridge, Cambridge University Press.

- Sallustius Crispus, Caius (1968 [ok. 42–40 p.n.š.]):** *Catilina; Iugurtha: fragmenta ampliora*. Ur. Kurfess, Alphonsus. Leipzig, B. G. Teubner.
- Schelm** – <https://www.dwds.de/wb/Schelm> (zadnji dostop: oktober 2022).
- Scheutz, Martin (2007):** *Compromise and Shake Hands: The Town Council, Authority and Urban Stability in Austrian Small Towns in the Eighteenth Century*. *Urban History*, 34, 1, 51–63.
- Schmitt, Jean-Claude (2000 [1990]):** *Geste v srednjem veku*. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Schwerhoff, Gerd (2004):** *Social Control of Violence, Violence As Social Control: The Case of Early Modern Germany*. V: Roodenburg, Herman & Pieter Spierenburg (ur.): *Social Control in Europe, Vol. 1, 1500–1800*. Columbus, Ohio State University Press, 220–246.
- Schwerhoff, Gerd (2013):** *Early Modern Violence and the Honour Code: From Social Integration to Social Distinction? Crime, Histoire & Sociétés = Crime, History & Societies*, 17, 2, 26–46.
- Shklar, Judith N. (1990):** *The Faces of Injustice*. New Haven & London, Yale University Press.
- Smail, Daniel L. (2003):** *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity and Legal Culture in Marseille, 1264–1423*. Ithaca, NY & London, Cornell University Press.
- StLA, IÖReg** – Steiermärkisches Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Regierung (IÖReg).
- StLA, Fam. Stubenberg** – StLA, Archiv Stubenberg, Familie.
- Strodtman, Johann Christoph (1756):** *Idioticon Osnabvrgense. Ein Hochzeits-Geschenk an den Herrn Professor und Consistorial-Assessor Schütze bey der Verbindung desselben mit der Demoiselle Esmarchinn*. Leipzig & Altona, Kortensche Buchhandlung.
- Thlusty, B. Ann (2011):** *The Martial Ethic in Early Modern Germany: Civic Duty and the Right of Arms*. Houndmills, Palgrave Macmillan.
- Travner, Vladimir (1934):** *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana, Življenje in svet.
- Trubar, Primož (2014 [1564]):** *Cerkveni red (1564)*. Znanstvenokritična izdaja dela Cerkovna ordninga z znotrajjezikovnim prevodom v sodobni slovenski knjižni jezik. Ur. Kozma Ahačič. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Umek, Ema & Janez Kos (2005):** *Uvodna pojasnila*. V: Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov: 1269–1820*. 2. zvezek, *Župani in sodniki: 1504–1605*. Ur. Umek, Ema, Kos, Janez, Žabota, Barbara & Damjan Hančič. Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, 8–10.
- Valenčič, Vlado (1955):** *Popis družinskih poglavarjev 1. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani*. *Kronika: časopis za krajevno zgodovino*, 3, 179–182.
- Valvasor, Johann Weikhard (1689):** *Die Ehre dess Hertzogthums Crain: das ist, Wahre, gründliche, und recht eigendliche Belegen- und Beschaffenheit dieses [...] Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes*. Dritter Theil. IX.–XI. Buch. Nürnberg, Wolfgang Moritz Endter.

- Valvasor, Janez Vajkard (2017 [1689]):** Slava vojvodine Kranjske: izbrana poglavja. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Vilfan, Sergij (1996 [1961]):** Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije. Ljubljana, Slovenska matica
- Vrhovec, Ivan (1886):** Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih. Kulturnohistorične študije zajete iz ljubljanskega mestnega arhiva. Ljubljana, Matica Slovenska.
- Weber, Max (1978 [1921]):** Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology. Berkeley idr., University of California Press.
- White, Stephen D. (2016):** 'The Peace in the Feud' Revisited: Feuds in the Peace in Medieval European Feuds. V: Cooper, Kate & Conrad Leyser (ur.): Making Early Medieval Societies Conflict and Belonging in the Latin West, 300–1200. Cambridge, Cambridge University Press, 220–243.
- Žontar, Josip (1952–53):** Kranjski sodni red za deželska sodišča iz leta 1535. Zgodovinski časopis (Kosov zbornik), 6–7, 566–587.